

ATATÜRK NEDEN “ORDULAR İLK HEDEFİNİZ AKDENİZDİR. İLERİ !” DEMİŞTİ

(WHY DID ATATÜRK SAY “ARMIES, YOUR FIRST TARGET IS MEDITERRANEAN SEA. GO AHEAD!”)

Cevat ÜLKEKUL

ÖZET

Cumhuriyet döneminde basılan harita ve atlaslarda yer alan Ege Denizi’nin XV. yüzyıl sonrası Osmanlı İmparatorluğu dönemi haritalarındaki adı Akdeniz (Bahr-ı Sefid)’dir. Piri Reis’in 1520 yılında tamamladığı Kitab-ı Bahriye adlı eseri de dahil olmak üzere aynı bölgeye “Adalar Denizi” de denilmektedir. Ege (Aegean) deyimi, Yunan mitolojisinden kaynaklanmaktadır. Yunanlılarca önce Midilli civarına, daha sonra da tüm adaların yer aldığı bölgeye Ege Denizi adı verilmiş ve bu isim tüm kendi ürettikleri haritalarda bu şekilde yer almıştır.

Sadece İlkçağ dönemine ait bazı haritalarda, Midilli Adası güneyine Ege (Aegean) adının verildiği görülmektedir. 1803 yılında Türkiye’de basılan ilk Türk Atlasında aynı bölgeye Anadolu Denizi denildiği, ancak, 1850 yılı sonrası Fransızca olarak basılan bazı haritalarda söz konusu bölge için “Mer Egée” adının kullanıldığı gözlenmektedir. Orijinali Fransızca olarak hazırlanan Lozan Antlaşmasının, Türkçeye çevrilerek 24 Ağustos 1923 günü Büyük Millet Meclisinde onaylanan metninde, anılan bölge için “Adalar Denizi” tanımı yer almaktadır.

Atatürk, verdiği “Ordular İlk Hedefiniz Akdeniz’dir. İleri!” emri ile de, Cumhuriyet Döneminin ilk yıllarına kadarki evrede anılan yerin adının “Akdeniz” olduğunu doğrulamaktadır. Burada, Mustafa Kemal neden Ege Denizi’ni değil de “Akdeniz” i hedef göstermişti. Yahut “Akdeniz” adıyla hangi coğrafi alanı tanımlamak istemişti?” sorusunun cevabı olarak, Anadolu’nun batısındaki denizin tarih boyunca adları, oldukça gerilere gidilerek araştırılmıştır.

ABSTRACT

The name of Aegean Sea, which appeared in maps and atlases printed during the period of Turkish Republic, was actually Mediterranean (Bahr-ı Sefid) in maps produced during Ottoman Empire period after XV. Century. The same region was also called as “The Sea Of Islands” including the book named “Kitab-ı Bahriye” by Piri Reis which was completed in 1520. The term Aegean came out of Greek mythology. The name “Aegean Sea” was used by Greeks first for Midilli and its surroundings, later for whole region including all islands. Then this name has been used permanently in all maps produced by Greeks.

It can be seen only in prehistorical maps that the south of Midilli was named as Aegean. However, in the first Turkish atlas printed in Turkey in 1803, the same area was called as Anatolian Sea, but, in some maps printed in French after 1850, the name “Mer Egée” was used. In the text of the Lausanne Treaty, which was originally written in French and translated into Turkish and approved in 24 August 1923, the name Islands Sea has been used.

Atatürk, who gave the order “Armies, your first target is Mediterranean Sea. Go ahead!”, confirms that the area’s name is Mediterranean until the initial years of Turkish Republic period. Here, as being the answer of the questions; why did Mustafa Kemal point to “Mediterranean” instead of Aegean Sea as a target? or which geographical region did he want to describe?, the name of the sea throughout the history, which is the west of Anatolia, were investigated deeply.

1. GİRİŞ

Kurtuluş Savaşı'nın kaderini belirleyen Başkomutanlık (Başkomutanlık) Meydan Savaşı, Gazi Mustafa Kemal'in emrindeki kahraman ordularımızın, 26 Ağustos 1922 günü sabah, Yunan işgâl kuvvetlerine karşı yapılan Büyük Taarruz ile başlamıştı. Harekât kısa sürede başarıya erişmiş ve 30 Ağustos 1922 günü düşman ana kuvvetlerinin ordularımızca imha ve esir edilmeleriyle sona ermişti.

1 Eylül 1922 günü Mehmetçik, Başkomutanları Mareşal Gazi Mustafa Kemal'in gösterdiği hedefe ulaşmak üzere, bozguna uğramış ve panik içinde İzmir'e doğru kaçmakta olan Yunan birliklerinin peşinde izleme harekâtını sürdürmekteydi. Mehmetçiğin hedefi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı ve Başkomutan Gazi Mustafa Kemal'in, Türk Milleti ve Türk Ordularına zaferi müjdeleyen 1 Eylül 1922 tarihli bildirisinde gösterilmişti:

“ Türkiye Büyük Millet Meclisi Orduları!

Afyonkarahisar, Dumlupınar Büyük Meydan Muharebesi'nde zalim ve kendini beğenmiş bir ordunun ana unsurlarını inanılmayacak kadar az bir zamanda yok ettiniz. Büyük ve soylu milletimizin özverilerine layık olduğunuzu ispat ediyorsunuz. Sahibimiz olan Büyük Türk Milleti geleceğimize emin olmaya haklıdır. Muharebe meydanlarındaki maharet ve özverilerinizi yakından gördüm ve izliyorum. Milletimizin hakkınızdaki övgülerine aracı olmak görevimi aralıksız ve devamlı yerine getireceğim. Başkomutanlığa öneride bulunmasını Cephe Kumandanlığına emrettim. Bütün arkadaşlarımla Anadolu'da daha başka meydan muharebeleri verileceğini dikkate alarak ilerlemesini ve herkesin akıl gücünü, kahramanlık kaynağını ve vatanseverlik onurunu birbirini geçmeye çalışarak ortaya koymasına devam etmesini isterim.

Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri! ”

Aradan iki yıl geçtikten sonra, Dumlupınar'da Büyük Zafer'in 30 Ağustos 1924 tarihinde yapılan 2. Yıl kutlamalarında, Gazi Mustafa Kemal şunları söyleyecekti /22/:

“Efendiler! Bugünden sonra İzmir'de Akdeniz'i, Mudanya'da da Marmara Denizi'ni görmek için 7-8 gün kâfi gelmiştir..”

Neresiydi bu Akdeniz? Mustafa Kemal neden Ege Denizi'ni değil de 'Akdeniz'i hedef göstermişti. Yahut “Akdeniz” adıyla hangi coğrafi alanı tanımlamak istemişti?

Bu soruların cevabını bulabilmek için oldukça gerilere gitmek, Türklerin, özellikle Türk denizci ve coğrafyacılarının benimseyip yıllarca kullandıkları, sonraları da bir aymazlığa düşülerek Ege Denizi biçimine dönüştürülen “Akdeniz” adının yansıttığı gerçek coğrafi alanın öyküsüne değinmek gerekir.

2. ANADOLU YARIMADASI'NIN BATISINDAKİ DENİZ

Anadolu ile Balkan Yarımadası arasında yer alan bu denizi, doğusunda Batı Anadolu kıyıları, batısında Yunanistan kıyıları, güneyinde Girit ve Rodos Adaları'nın oluşturduğu yay, kuzeyinde Trakya, Selanik Körfezi ve Halkidikya kıyıları çevrelemektedir. Bu coğrafi alan bir iç deniz görünümündedir. Yüzölçümü 179 000 km² olan bu iç denizde büyüklü-küçüklü 3000'e yakın ada bulunmaktadır. Çanakkale Boğazı yoluyla Marmara Denizine, buradan da İstanbul Boğazıyla Karadeniz'e bağlantısı vardır.

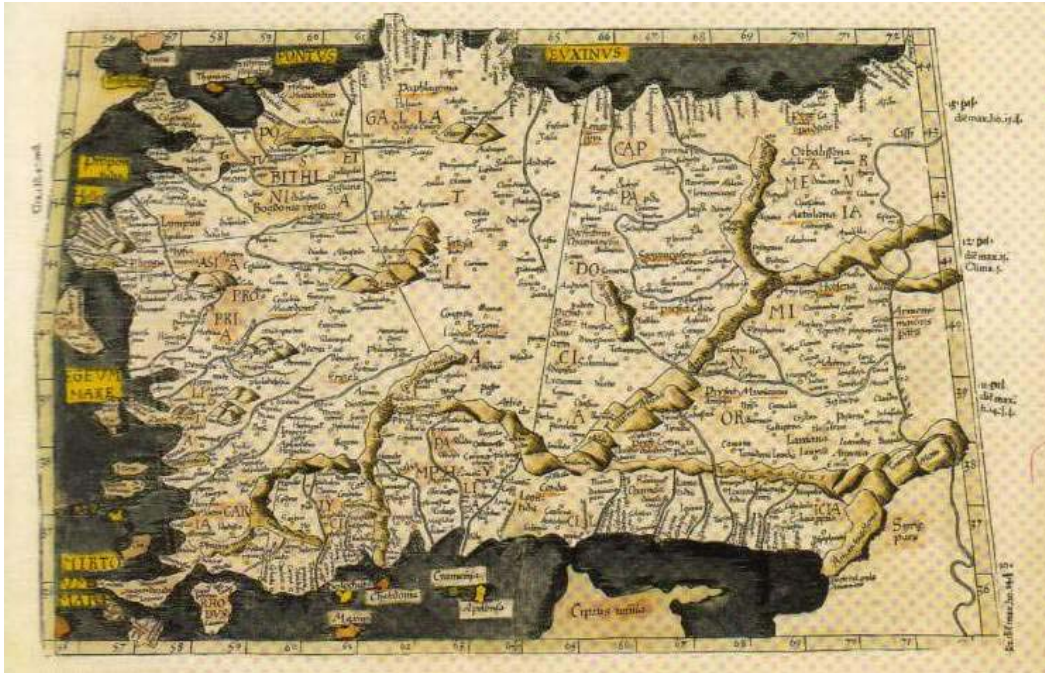
İlk Çağ haritalarında bu deniz için “Mare Aegaeum”, “Mare Ageum”, “Ageum Mare” gibi adların kullanıldığı öne sürülmekteyse de, aşağıdaki örnek haritalarda (Şekil-1, 2) görüldüğü gibi, bu denizin yalnız Midilli Adası'nın güneyinde kalan bir bölümü bu adla adlandırılmıştır. Midilli Adası'nın Kuzeyi için bu adlar kullanılmadığı gibi Midilli Adası yöresindeki “Mare Aegaeum” biçiminde adlandırılan bölgenin güneyindeki deniz de bölümlere ayrılmış ve bu bölümleri “Mare Icarium” ve “Mare Mirtov”

olarak değişik biçimde adlandırılmıştır. Yani “Mare Aegaeum” adı bu denizin yalnız ve yalnız Midilli Adası’nın güneyindeki bölümüne verilen addır.

Şekil-1 :
Batlamyus’un *Tabula Asiae I*
başlıklı haritasının 1561 yılında
Vincenzo Valgrisi tarafından
Venedik’te yapılmış baskısı.
Boyutu:172x247mm,
üst kenar 183 mm

Nitekim, İlkçağ’ın ardından Midilli Adası’nın güneyi için kullanılmakta olan Mare Aegaeum adı gibi adlar tamamen terk edilmiş ve bunların yerine Batı Anadolu’yla Yunanistan arasındaki denizin tümünü kapsayan ve “adalarla bezenmiş deniz” , “Adalar Denizi”, “Adalar Grubu”, “üzerinde irili ufaklı adalar bulunan deniz” veya “ takımadalar grubu ” anlamlarına dönüştürülen İngilizce’de “Archipelago”, Fransızca’da “L’archipel”, İtalyanca’da “Arcipelago”, Almanca’da “Archipel” ve Latince’de “Archipelagus” adları yaygın şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Hemen belirtmek gerekir ki, bu sözcük bugün de genel bir ad olarak kullanıldığında, yukarıdaki anlamlara gelmekte ise de, büyük harfle başlayarak yazıldığında özel bir ad olmakta ve yalnız Batı Anadolu ile Yunanistan arasındaki denizi

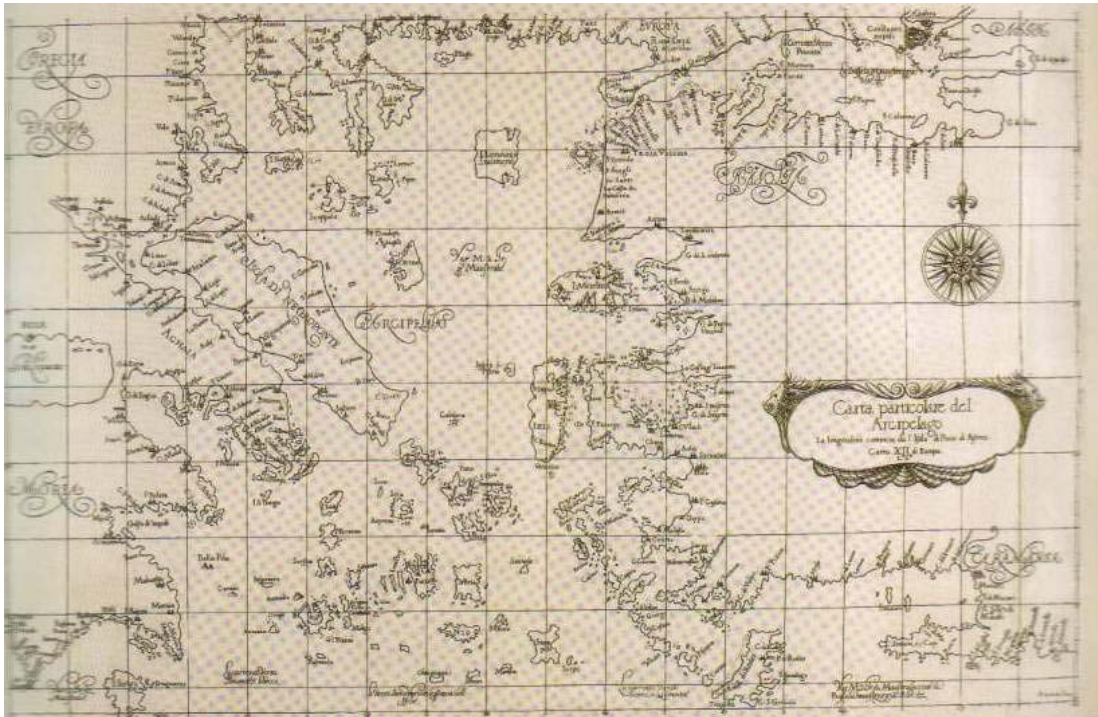

Şekil-2 : Batlamyus’un başlığı olmayan bir başka Anadolu haritasının 1541 yılında haritacı Martin Waldseemüller tarafından Vienne’de (Fransa) yapılmış baskısı. Boyutu: 290x450, üst kenar 405 mm

göstermektedir. Örneğin; Filipinler’deki takım adalar gösterilirken bunlara “L’Archipelague” denilemez. Bunlara “L’Archipelague de Slazare” (Slazare Takımadaları) denir. Şekil-3’deki harita açıklanan kullanım biçimine ilişkin yüzlerce örnekten biridir. Şekil-4’deki haritanın kapsadığı alanı gösteren süsleme içindeki harita başlığında ve Eğriboz Adası’nın doğusundaki “Arcipelago” sözcüğünün yazılış biçiminden, bu kelimenin Batı Anadolu’yla Yunanistan arasındaki denize verilmiş özel bir ad olduğunu açıkça görülmektedir. “Archipelago” adının “Aegeaum” adının yerini aldığına ilişkin başka örnekler (Şekil-5, 6) sunulmuştur.

Şekil-3: 1635 yılında Fransız denizcisi ve haritacısı Jean Guérard tarafından yapılmış atlasdaki Filipinler yöresi. Boyutu: 490x350 mm

Şekil-4: Sir Robert Dudley'in “*Carte Particolare dei Archipelago*” başlıklı haritasının 1661 yılında Floransa’da basılmış kopyası. Boyutu 470x734 mm

Yine Fransız denizcisi ve harita yapımcısı Jean Guérard'ın 1635 yılında yapmış olduğu dünya atlasının II. cildinin aşağıya alınmış 3 numaralı haritasındaki bilgiler daha da ilginçtir /6/ : Jean Guérard, Anadolu ile Balkan Yarımadası arasındaki denizde bulunan adaların çokluğu nedeniyle haritayı yazılara boğmamak

ve okunaklılığını bozmamak amacıyla, adalara adlarının yazılması yerine, bu adalara numaralar vermiş ve haritasına eklediği “Noms de ports et lisles sont marques l’Archipelague” (Adalar Denizi’nde yer alan, işaretlenmiş ada ve limanların adları)” başlıklı bir çizelgede de rakamların karşısına yansıttıkları ada ve limanların adlarını yazmıştır. Bu çizelge Anadolu ve Balkan Yarımadası arasındaki denizin doğrudan doğruya “Archipelague” biçiminde adlandırıldığının pek çok kanıtından biridir. Ancak Jean Guerard bununla da kalmamış, öteki atlas haritalarında olduğu gibi, bu haritasına koyduğu,

Şekil-5: Osmanlı İmparatorluğu haritası

Hollandalı haritacı ve matbaacı Gerard De Jode’nin “*Turcia Turci Cive Imperli*” başlıklı haritasının, 1593 yılında Antwerp’te oğlu tarafından yapılmış baskısı. Boyutu: 379x507 mm

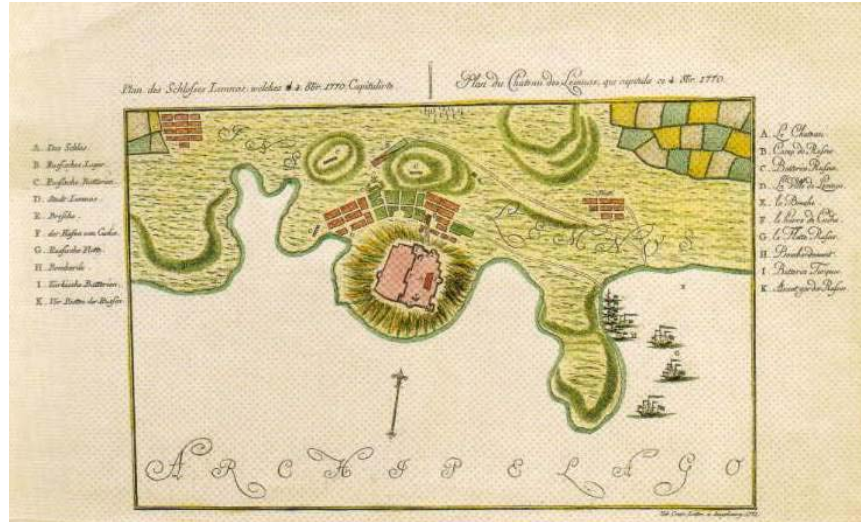
Şekil-6 :Jean Guérard’ın atlasının I. cildindeki 3 numaralı haritanın bir bölümü.
Boyutu: 490x350 mm

haritanın içeriğini açıklayan bir rozet çizmiştir. Şekil-7'deki rozette kolaylıkla görüldüğü gibi “ L’archipelage la Natolie, ou Asie Mineure...”, (Anadolu ve Küçük Asya’nın Adalar Denizi) adını yazmıştır. Jean Guérard’ın bu haritasından anlaşıldığına göre Batı Anadolu’yla, Balkan Yarımadası arasındaki denize yalnız Adalar Denizi değil “Anadolu’nun Adalar Denizi” de denilmektedir

Şekil-7 : Jean Guérard Atlasının I. cildindeki 3 numaralı haritanın içeriğini açıklayan rozet

Batılıların Anadolu ile Balkan Yarımadası arasındaki denize, Archipelago biçiminde adlar verdiklerine ve bu adın Mare Aegeum adının yerini tamamen aldığına ilişkin kanıtlardan biri de, büyük ölçekli haritalarda bile bu yeni adın özellikle kullanılmış olmasıdır. Hem Fransızca, hem de Almanca olarak hazırlanmış olan Şekil-8'deki plan bunun en güzel örneklerinden biridir.

Şekil-8: Tobias Conrad Lotter'in 1771 yılında Augsburg'da bastırılmış Limni Planı
Boyutu: 250x384mm

Anadolu ile Balkan Yarımadası arasındaki denizin Archipelago olarak adlandırılması zamanla o kadar yaygınlaşıp kökleşecek ki, La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II (Akdeniz ve Akdeniz Dünyası adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir.) adlı büyüleyici teziyle ünlü Fernand Braudel bu adın ne derece benimsendiğini gösteren aşağıdaki satırları yazmak gereğini duyacaktır /11/:

“Akdeniz’in deniz yaşamı, kitleleriyle düşman olan bu iki geniş mekan çevresinde dar denizlerin içinde yer almaktadır. Doğuda sadece yarı yarıya Akdenizli olan Karadeniz; Ege Denizi veya

Adalar Denizi XVI. yüzyılda burası sanki yasaymış gibi Fransızca’da bile İtalyanca bir sözcükle ifade edilmektedir: L’Arcipelago....”

F.Braudel’in bu satırları, Archipelago adının bütün dünyada yaygın biçimde kullanıldığının bir kanıtı olmanın yanı sıra, kelimenin aslının İtalyanca olduğunu da göstermektedir.

Batı Anadolu ile Balkan Yarımadası arasındaki denizin ilk çağ haritalarındaki “Mare Aegaeum” ve benzeri biçimlerindeki adının terk edilip yerine “Archipelago” biçimindeki yeni adın kullanıldığına ilişkin bir başka ilginç örnek de aşağıdadır (Şekil-9).

Dikkat edilirse Batı Anadolu ile Balkan Yarımadası arasındaki deniz için “Archipelago olim Mare Aegeum” adı kullanılmıştır. “Olim” Latince “geçmişte” anlamında (Fransızca’da “Autrefois veya Jadis”) olduğundan burada bugün adı Archipelago olan bu denizin geçmişteki adının “Mare Aegeum” olduğu belirtilerek, eski adın terk edilmiş olduğu anlatılmaktadır.

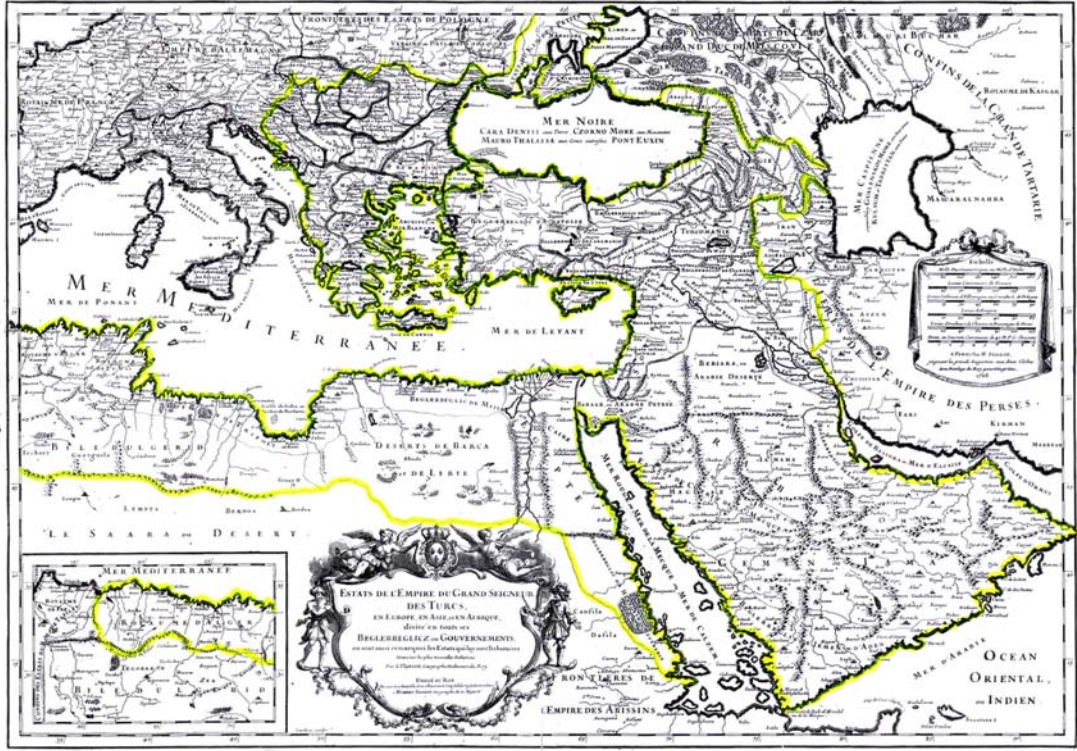
Aynı biçimde Karadeniz için “Mar Maggior olim Pontus Euxinus” denilerek, eski ad olan “Pontus Euxinus”un terk edilip, yerine “Mar Magior” (Karadeniz) adının kullanılmakta olduğu vurgulanmıştır.

Şekil -9:
Haritacı Abraham Ortelius’un
1584 yılında Antwerp’de bastığı
atlasındaki “*Natoliae Quae
Olim Asia Minor Nova
Descriptio*” başlıklı harita.
Boyutu: 322x232 mm

(Haritanın aslının İtalyan
haritacı Gastaldi tarafından
çizildiği sanılmaktadır)

Şekil-10’daki haritanın inceleme konusuna ilişkin yönü, Batı Anadolu ile Yunanistan arasındaki denizin “Archipel ou Mer Blanche” (Adalar Denizi veya Akdeniz) biçimindeki adlandırmadır. Türklerin Anadolu için ayrı bir önem taşıyan bu denizle daha çok ilgilenmeleri ve burayı kendi coğrafya anlayışlarına uygun biçimde yorumlayıp adlandırmalarından doğal bir şey olamazdı. Nitekim böyle oldu. Ancak buraya ad verilirken Türkler, Batılılar gibi denizin yapısal özelliği olan adalarla dolu olmasını önceleri göz önüne almadılar. Onlar Orta Asya’dan buyana, hep doğayla iç içe yaşamış ve yaşadıkları yörelerin adlandırılmalarında doğal görünüm ve özelliklere daha çok değer vermişlerdi. Bu nedenle Türkler, Karadeniz’de olduğu gibi burada da denizin dış görünüşünün yani renginin etkisi altında kaldılar. Aslında kıyılarda yaşayan bütün insanlar denizlerin görünümüne her zaman dikkat etmiş ve etkisi altında kalmışlardır. Çünkü genel olarak denizler; kıyılardan ve gemi bordolarından bakıldığında, denizin derinliklerine bağlı olarak, maviden yeşile doğru değişen renklere bürünmektedir. Mavi genellikle tipik okyanus rengidir. Denizlerin rengini derinliğin yanı sıra başta tuz olmak üzere içindeki mineraller de etkilemektedir. Bu denizdeki renk değişimi daha önce değinilen deniz suyunun kimyasal yapısı ve akıntılar nedeniyle özellikle Çanakkale Boğazı’ndan uzaklaştıkça, denizin koyu renginin daha açık bir mavi tona bürünmesi biçimiyle açıkça belli oluyordu. Bugün bile bu renk değişiminin farkına varılabilmektedir. İşte bu nedenle Türkler, Anadolu’nun kuzeyindeki denize nasıl Karadeniz adını

Şekil-10 : Fransa Kraliyet haritacılarından S, Sanson'un 1708 yılında yapmış olduğu Osmanlı İmparatorluğu haritası. Boyutu: 525x755 mm

vermişlerse, batısındaki bu denize de AKDENİZ adını verdiler ve yıllarca bu adı kullandılar. Gerçi eskiden batılılarca da bu denizin (örnek bazı haritalarda da görüldüğü gibi) az da olsa Argon Pelagos (Beyaz Deniz) olarak adlandırıldığı bilinmekteyse de, ansiklopedik bilgilere göre bu ad, Türkler gibi denizin doğal görünümüne bakılarak değil, Karadeniz'den ayırt edilebilmesi için verilmiş ve Batılılarca nadir olarak kullanılmıştır /18/.

Çanakkale Boğazından çıkıldıktan sonra Türklerin Akdeniz adını verdikleri, Anadolu Yarımadasıyla, Yunanistan arasındaki denizin büyüleyici güzelliğini Halikarnas Balıkçısı şöyle anlatmaktadır /14/:

“Aşkla çıkan küçük yaratıklardan dolayı, karanlıkta Akdeniz, boylu boyunca ışıklı bir can engini, yüzlerce kulaç derinliğince de bir can uçurumu olur. Yaşamın ışıklar içinde titreşimidir, hayatın ağaran şafağıdır bu....Kutuplarda Aurora Borealis ya da kutup ışığı, gökte sanki nabız durmamacasına çarpar, yürekten yüreği cevaplıyormuşçasına, karanlık ve buz içindeki iki kutup, manyetik pusulaları çıldırtarak zangır zangır titretir.

Akdeniz’de enginin ışığı göklere vurur da sanki “Gece”, uykusunda uyurken, hayatın düşünüründe içinde görür ve hayatı sayıklar. İşte bunun içindir ki “Akdeniz” Akdeniz (Bahr-i Sefid) adını alır.”

Anadolu’nun batısındaki denize Akdeniz denilmişse, bugün Akdeniz olarak adlandırılan ve Anadolu’nun güneyini de kuşatan Asya, Avrupa ve Afrika arasındaki dünyanın en büyük iç denizine ne ad verilmişti? Bu durum açıklanamazsa, bundan sonra yapılacak açıklamalarda bir kavram kargaşasının önüne geçilmesi olanaksızdır. İşte bu nedenle Balkan Yarımadasıyla Batı Anadolu kıyıları arasında yer alan denize verilmiş olan Akdeniz adının öteki kanıtları ve bu adın kullanılışında yaşanan değişikliklerin ayrıntılarına geçilmeden önce, Türklerin Asya, Avrupa, Afrika arasındaki iç denize bakış açıları ve burayı adlandırmalarına ilişkin konulara değinmek gerekir.

3. ANADOLU’NUN GÜNEYİNDEKİ DENİZ VE TÜRKLER

Anadolu’nun güney kıyılarını kuşatan Asya, Avrupa ve Afrika arasındaki bu deniz, doğu-batı yönünde uzanan yaklaşık 2.5 milyon km² yüzölçümüne sahip, dünyanın en büyük iç denizidir. Cebelitarık Boğazıyla Atlas Okyanusuna, Çanakkale Boğazıyla Karadeniz’e bağlanır. Az da olsa bazı eski haritalarda, bu denize Almanca’da “Des Mittel Leandische Meer” ya da İngilizce’de “The Middle Land Sea” gibi adlar verildiği de görülmektedir (Şekil-11).

Türklerin bu denizi adlandırmalarına değinmeden önce İslam tarihçi ve coğrafyacılarının bu denize verdikleri adlara göz gezdirelim: “Bu denizin bazı İslam tarih ve coğrafya kaynaklarında batı dillerinde kullanılan Latin’ce “Mediterranum Mare” (karalar arasındaki deniz)ve “Internum Mar” (içdeniz) adları ile aynı anlama gelen el-Bahrü’l-Mutevassıt ve el-Bahrü’d-dahil gibi isimlerle zikredilmekte olduğu görülmekte ise de, bu tabirlerin yerleşmedikleri anlaşılmaktadır. Bugünkü Arapça’da el-Bahrü’l-ebyas el-mutavassıt denilen Akdeniz, tarih boyunca Müslümanlar tarafından daha çok Bahrü’r-Rum (Romalılar Denizi) ve kıyısında yer alan kara parçalarından dolayı da Bahrü’r-Endelüs, Bahrü’r Magrip, Bahrü’l-İfrakiyye, Bahrü’l-İskenderiye, Bahrü’ş-Şam, Bahrü’r Konstantinniye ve Bahrü’l-Efrenç gibi adlarla da anılmıştır...”

Şekil-11: John Speed’in 1627 yılında Londra’da basılmış olan atlasındaki “The Turkish Empire” başlıklı haritasının bir parçası. Boyutu: 392x510 mm

Türklerin devlet ve günlük yaşamlarında bu denizin çok özel bir yeri oldu. Dünyanın bu en büyük iç denizinin güney kıyıları, yani Kuzey Afrika sahilleri, fazla girinti ve çıkıntıları olmadan uzanırken kuzey kıyıları Marsilya, Cenova Körfezleri ile Adriyatik Denizi, Akdeniz gibi karalar içine uzanan çıkıntılarla doluydu. Bu coğrafi yapı Türkleri hem askeri, hem ticari yönden liman ve üslerinden çok uzaklara gitmeye zorluyordu. Ayrıca kuzeydeki Venedik Cumhuriyeti, Ceneviz ve Papalık gibi kent devletleri ile İspanya ve Fransa gibi ülkelerle bu denizde bir tür komşuluk oluşmuş ve aralarında rekabet ve çatışmalar ortaya çıkmıştı. Bunlar gibi pek çok özelliği bulunan bir denizin Türklerin yakın ilgisini çekmemesi düşünülemezdi; nitekim öyle de oldu. Ancak, Türkler bu denize ulaşp denizcilik etkinliklerini buraya da taşıdıklarında Türk dilinde Arapça ve Farsça’nın etkisinin artarak Türkçe’yi Osmanlıca’ya dönüştürdüğü hatırlanacaktır. Bu nedenle Türkler burayı öteki denizlerde olduğu gibi Akdeniz, Karadeniz biçiminde Türkçe adlarla adlandırmadılar. Yani bu deniz halkın konuştuğu dille değil, yönetim ve ulemanın konuştuğu Osmanlıca kullanılarak adlandırıldı: Bahr-i Ebyaz, Bahr-i Sefid, Bahr-i Rum, Derya’ı Sefid, Bahr-i Mutavassıt gibi . Hatta bir ara buraya Bahr-i Amik (derin deniz) denildiği de olmuştur. Nitekim Sinan Çavuş, Süleymanname’de Türk Donanması’nın Fransa Kralına yardımı giderken izlediği yolu

şöyle anlatmaktadır: **”...İstanbul’dan umman-bi-payana sahip nice mil-i muhit ve Bahr-i Amik’i edüp...”**(İstanbul’dan engin denizlere açılıp pek çok mil katederek ve Derin Deniz’i aşarak...) /21/.

Türk dilinin Osmanlıca’nın egemenliği altında olduğu yıllarda Anadolu’nun kuzeyindeki denize Karadeniz, batısındaki denize Akdeniz ve güneyinde yer alıp Cebelitarık’a kadar uzanan denize de Bahr-i Sefid (Beyaz Deniz) denmesi hiçbir kavram kargaşasına yol açmıyordu. Sorun Kurtuluş Savaşı sonrasında önemi gittikçe artan ve Türk Milletinin birlik ve beraberliğinin temel dayanağı olan kendi öz dilimizin kullanılmasına ağırlık verilmesinden sonra bazı aymazların yaptıkları hatalarla ortaya çıktı. Çünkü Bahr-i Sefid günümüzün Türkiye Türkçesi’ne “Akdeniz” olarak çevrilmişti. Bu aymazlık yetmiyormuş gibi Türklerin yıllarca “Akdeniz” olarak adlandırdıkları Anadolu’nun batısındaki denize de Yunan propagandası ve yayılmacılığına çanak açarmışçasına “Ege Denizi” denilerek, sorun içinden çıkılmaz duruma getirildi.

Gelinen bu noktada, değinilen aymazlık ve bunun ortaya çıkardığı sorunların, tarihi gelişmelere de dayandırılarak, daha ayrıntılı biçimde gözler önüne serilmesi zorunlu olmaktadır. Bu nedenle incelemenin bundan sonraki bölümünde yapılacak olan da budur. Ancak bundan sonraki açıklamalarda yukarıda belirtilen hatalara düşülmemesi için eski eserlerden verilen örneklerde önce bu eserlerin Osmanlıca’dan çevirim yazıları (transkripsiyonları) sonra da günümüz Türkçesi’ne çevirisi sunulacaktır. Bu sunuş biçiminde Bahr-i Sefid gibi yazılmış adlar olabildiğince aynen kullanılacak ve gerekirse yanlarına ayraç içinde Türkçe karşılıkları verilecektir. Eski eserlerdeki Batı Anadolu ile Yunanistan arasındaki deniz için özgün biçimde kullanılmış Akdeniz adları ise aynen korunacaktır. Böylelikle Akdeniz adının Türkler tarafından Batı Anadolu ile Balkan Yarımadası arasındaki coğrafi alana verilmiş olduğu kanıtlarıyla gözler önüne serilecektir.

4. TÜRK DENİZCİ VE COĞRAFYACILARININ ESERLERİNDE AKDENİZ VE BAHR-İ SEFİD (BEYAZ DENİZ)

Türk denizcileriyle coğrafyacılarının bugün Ege Deniz’i denilen deniz için Akdeniz adını ilk olarak ne zaman kullanmaya başladıkları tam olarak belirlenememiştir. Ancak bu adın kullanılmasının Türklerin Batı Anadolu kıyılarına inmelerinden kısa bir süre sonra, Çaka Beyle birlikte başlamış olduğu düşünülebilir. Çünkü o yıllarda halk dili ile yönetim dili arasına Osmanlıca gibi bir kara kedi girmemişti. Türk halkının yanı sıra, saray ve bilim çevrelerinde de “Akdeniz” adı yıllarca aynen, yani Osmanlıca karşılığı verilmeden kullanılmıştır. Bu durum yıllarca sürmüş olmalı ki mevcut bilgilere göre, Fatih Sultan Mehmet Akdeniz’in hakimi biçiminde, dolaylı olarak bu adı resmen unvanları arasında saymıştır. Şöyle ki; İstanbul’un fethinden sonra Osmanlı Devleti, Osmanlı İmparatorluğuna dönüşmüş ve Fatih Sultan Mehmed de “Hakanü’l-berreyn ve’l-bahreyn” (iki karanın ve iki denizin Hakanı) unvanını kazanıp bu unvanı ile anılmaya başlamıştı /8/. Berreyn iki kara demek olup Anadolu ve Rumeliyi, Bahreyn ise iki deniz demek olan Karadeniz ve Akdeniz’i anlatmaktadır /3/. Buradaki Akdeniz adının Bahr-i Sefid’le (Beyaz Deniz) ilgisi yoktur. Çünkü, Fatih Sultan Mehmed İstanbul’u aldığı anda, Osmanlı İmparatorluğu’nun egemenliği, haritada bilindiği gibi ancak Mora Yarımadası’na değin uzanan deniz bölgesini kapsamaktaydı. Bahr-i Sefid’e henüz tam anlamıyla çıkılmamıştı. Dolayısıyla Fatih’in unvanına eklediği iki denizden biri Karadeniz, öteki de Anadolu ile Balkan Yarımadası arasındaki deniz, yani AKDENİZ’dir.

Türklerin Akdeniz’e tamamen egemen olmalarının ardından Bahr-i Sefid’e çıkıp, egemenliklerini bu denizin batısına da yaymalarından sonra Bahr-i Sefid olarak adlandırdıkları deniz için zaman zaman bazı Türk Coğrafyacılarının, Akdeniz adını kullandıkları da olmuştur. Ancak bu gibi durumlarda, her iki denizi karıştırmamak amacıyla Anadolu ile Balkan Yarımadası arasındaki deniz için, özellikle “Akdeniz Denizi” adını kullananlara da rastlanmaktadır.

Fatih’in bu unvanı sonraları öteki padişahlar tarafından da benimsenmiştir. Örneğin; Sinan Çavuş Süleymanname’de Kanuni Sultan Süleyman’dan **“Sultanü’l-berreyn ve’l-bahreyn hadimü’l-haremeyni’ş-şerifeyn hazretlerinin...”** (Asya ve Avrupa’nın, Karadeniz ve Akdeniz’in Sultanı, Mekke ile Medine’nin hizmetkârı olan...) biçiminde söz etmiştir /15/.

Şekil-12: *Batı Anadolu Haritası*

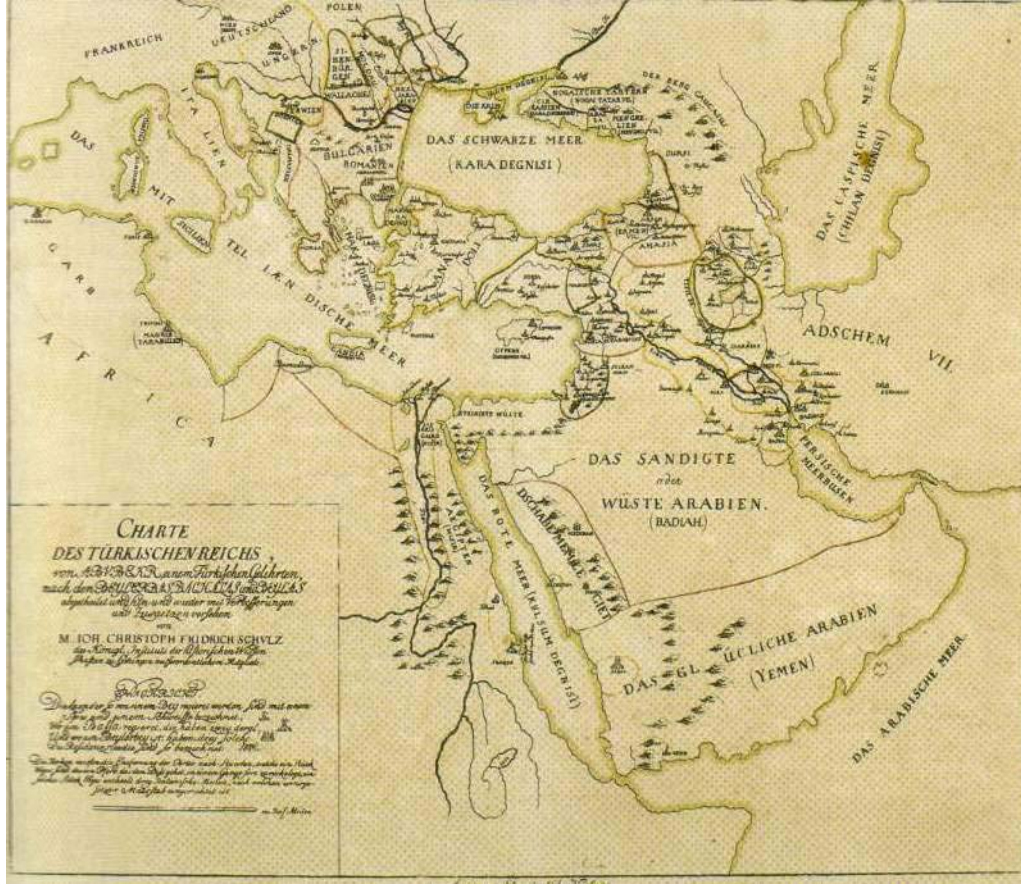
(Harita Güneye Yönlendirilmiştir. Bu yüzden ters görünmektedir.)

Fatih Sultan Mehmed zamanında Akdeniz adının kapsadığı coğrafi alanın Batı Anadolu ile Yunanistan kıyıları arasındaki deniz olduğunu gösteren bir kanıt da Batlamyus'un "Geographia" adlı eserinin tercümesinde yer almaktadır. Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u aldıktan sonra Batlamyus'un değinilen eserini Trabzon'lu Gorgios Amirokis'e Arapça'ya tercüme ettirmiştir. Eserin Arapça tercümesinin iki nüshası Ayasofya Kütüphanesi'nde (2610 ve 2509 kayıt numarasında) bulunmaktadır. 2610 numaralı çevirinin adı "Harita-i berriye fi'l-coğrafiye maa-tercüme-i kitab- Batlamyos bi'l-arabi" ve 2569 numaralı çevirinin adı da "tercüme-ı kitab-ı batlamyos fi'l coğrafiye"dır. İçinde 61 harita olan ilk eserden alınmış bir harita Şekil-12' dedir. Bu haritadaki Anadolu'nun batısında bulunan denize, Arapça "Bahr-i Ebyaz" denilmesi bu adın Türkçe Akdeniz adının karşılığı olarak kullanılmış olduğunu göstermektedir.

Türklerin kullandığı Akdeniz adı, bazı yabancı haritacıları da etkilemiştir. Bu etkinin sonucu olarak batılılarca alışlagelmiş "Archipelago" adı bir yana bırakılarak "Akdeniz" adının kullanıldığı haritalar da yapılmaya başlanmıştır. Şekil-13'deki haritada açıkça görüldüğü gibi "Akdeniz" adı Almanca çevrim yazımıyla (transkripsiyon) "Hak Degnisi", "Karadeniz" adı da Almanca çevrim yazımıyla "Kara Degnisi" biçiminde yazılmıştır.

Türklerin Anadolu Yarımadasıyla, Yunanistan arasındaki denizi "Akdeniz" olarak adlandırdıkları, dünyanın ünlü ansiklopedilerinde de yer almaktadır. Örneğin "The Encyclopaedia Britannica"nın 1911 yılında yapılmış 11. baskısının I. cildinin 369. sayfasında "Archipelago" (Adalar Denizi) açıklamasında, denizin adının kökenine ilişkin bilgiler verilirken, bu adın Türkçe'ye, Argon Pelagos'dan Akdeniz biçiminde çevrilerek kullanıldığı belirtilmektedir. Bu açıklama, Türklerin 1911'li yıllarda bile burası için Akdeniz adını kullandıklarının pek çok kanıtından biridir. Zaman zaman Akdeniz'e genel ad biçiminde kullanılarak "adalar arası" denildiği de olmuştur. XIX. yüzyılın sonlarıyla XX. yüzyılın başlarında, biraz da batı özentisi ve etkisiyle olsa gerek, Archipelago'den esinlenerek "adalar arası" yerine "Adalar Denizi" özel adı daha yaygın biçimde kullanılmaya başlanmıştır.

Oysa, yeri geldiğinde yeniden belirtileceği gibi, Türkler Akdeniz adını öyle benimsemişlerdi ki, başlangıçta, bu addan başka hiçbir ad kullanılmamış olduğu gibi Çanakkale Boğazı'na, bu adın yanı sıra "Akdeniz Boğazı" da demişlerdir (İlerideki Katip Çelebi açıklamalarına bakılması). Bu kadar özetle yetinilerek, Türk denizci ve coğrafyacılarının eserleri ile yaptıkları haritalarında bu denize ne gibi adlar verdiklerinin incelenmesine geçilebilir.

Şekil-13: M.Johannes Christoph Fridrich Schulz’un 1800 yılında Leipzig’de bastırıldığı “*Charte Des Türkischen Reichs*” (Türk İmparatorluğu Haritası) başlığını taşıyan haritası. Boyutu: 435x528 mm

Şekil-14 :
1916 Yılında Tuğgeneral Halil İbrahim tarafından yapılmış “*Çanakkale Boğazı ve Savaşları Haritası*” boyutu 1250x2335 mm

Haritada Saroz Körfezi yöresinde “Adalar Denizi” boğazın girişinde de “Bahr-i Sefid Boğazı”, yani “Akdeniz Boğazı” adları bulunmaktadır.

a. Piri Reis

Piri Reis'in günümüze ulaşan eserlerinden ikisi haritadır. Bunlardan biri 1513 yılında yapılmış bir dünya haritası, ötekisi de 1528 yılında yapılmış İstanbul'dan Amerika kıtasına dek uzanan deniz ve karaların bölgesel haritasıdır. Ancak, birincisinin Güney Amerika, ikincisinin de Kuzey Amerika kıtasını gösteren parçası dışında kalan parçaları kayıptır bulunamamıştır. Dolayısıyla bunlardan yararlanma olanağı yoktur. Ancak Piri Reis'in ünlü eseri "Bahriye" /20/, inceleme konusunu aydınlatacak pek çok bilgi ile doludur. Çünkü Piri Reis Bahriye'yi Çanakkale Kaleleri ve Boğazı'ndan başlayarak Akdeniz (Batı Anadolu ile Yunanistan arasındaki deniz) ve Bahr-i Sefid kıyılarının ve adalarının tanıtımı için yazmıştır. Bu nedenle değinilen denizlerden her biri için ayrı ayrı o gün kullanılmakta olan adları kullanmıştır. Ancak Bahriye'nin günümüz Türkçesi'ne yapılan çevirilerinde her iki denizin adı da Akdeniz olarak tercüme edildiğinden hem eserin yer yer anlamı değişmiş, hem de kavram kargaşasına yol açılmıştır. Bahriye'den alınan aşağıdaki örneklerde deniz adlarının doğru biçimde yansıtılabilmesi amacıyla, hem özgün metin ve hem bu günkü dile çevrimi verilmiş hem de kıyaslama yapılabilmesi için deniz adlarının altları tarafımdan özellikle çizilmiştir.

Önce Bahriye'nin deniz adlarına ilişkin bir özeti olarak görülen dizelere göz gezdirelim (Sayfa numaraları özgün eserin sayfa numaralarıdır). Bu dizelerdeki Bahr-i Rum ve Akdeniz adlarının ayrı coğrafi alanları gösteren kullanım biçimleri Türklerin Batı Anadolu ile Balkan Yarımadası arasındaki denize "Akdeniz" dediklerinin açık kanıtlarıdır.

(1) Bahr-i Rum'dan Söz Eden Yerler:

Aşağıdaki dizelerde söz konusu edilen coğrafi alan tamamen Anadolu'nun Güneyi, Suriye, İsrail kıyıları, Kuzey Afrika ve Güney Avrupa kıyıları arasındaki denizdir. Piri Reis Bahr-i Rum'u, Bahr-i Sefid'in eş anlamlısı olarak kullanmıştır. Bahr-i Rum adı Rum kelimesinin "Romalı" anlamına gelmesi nedeni ile İslam Ansiklopedisi'nde "Roma Denizi" olarak Türkçeye çevrilmiştir. Ancak "Rum" kelimesi aynı zamanda "Anadolu" anlamına da gelmektedir /12/. Bu durumda bu adı bugünkü Türkçeye Anadolu Denizi olarak çevirmek gerekirse de, ileride görüleceği gibi bu ad başka bir coğrafi alan için kullanılmıştır. Dolayısıyla "Bahr-i Rum" için "Avrupa Denizi" biçiminde ve "Bahr-i Sefid" için de "Beyaz Deniz" biçiminde bir karşılık kullanılmasının uygun olacağı düşünülmektedir.

(S.3a)

"-Dahi bir mineye varaydım eycan - İderdüm dikkat ile seyran
-Yatağının suyunin kamu halin - Mufasssal Bahr-i Rum'un cümle kalın
-Cezayir'de geçit kande kim var - Derin mi sığ mıdır ya gen ya had târ.
-Bir eksüksüz buların her birini - Yazardım yazmağa bu idi mani"

(- *Ey can bir limana vardığımda onu dikkatle dolaşır, seyredirdüm*

- Bahr-i Rum yatağının, suyunun tüm durumunu; ayrıntılı bir biçimde ona ilişkin söylenenleri
- Adaların nerelerinde geçit bulunduğunu, bunların derin mi sığ mı, geniş mi, yoksa dar mı olduklarını
- Bunların tümünü eksiksiz olarak yazardım, yazmaktan amaç şu idi ki)

(S. 8b)

"- Bahr-i Rumun hali bil uymaz ana - Zira tardur Bahr-i Rum göre ana
- Onun için cümle rüzgarlar ey yar - Bahr-i Rumda karışıkdur he ne yar"

(- *Bil ki, Bahr-i Rum'un durumu ona uymaz; çünkü Bahr-i Rum ona oranla çok dardır.*

- *Bu nedenle ey dost, Bahr-i Rum'dan esen bütün rüzgarlar karışık eser.*)

(S. 33a)

"- El-hususa sizin için bu kitap - Yazılıpdur fasl fasl işbu bab
- Bahr-i Rum'un cümle evsafın size - Yazıverdüm bir dua edün bize
- Zira bu yer halkına pür kemal - Bahr-i Rum ilmi gerek kim bile hal"

(- Özellikle bu kitap, sizin için, bölüm bölüm yazılmaktadır. Bu kısımda da
 - Size Bahr-i Rum'un bütün özelliklerini yazıverdim. Siz de bize bir dua edin
 - Çünkü, ey olgun kişi, bu ülkelerin insanlarına, durumu bilebilmeleri için, Bahr-i Rum'la ilgili bilgi gereklidir.)

Yukarıdaki dizelerde, Bahr-i Rum yani Bahr-i Sefid'den söz edildiği o kadar açıkça belli olmaktadır ki, bu dizelerdeki deniz adları için ayrı bir yoruma gerek görülmemiştir.

(2) Akdeniz Adının Bahr-i Rum ile Birlikte veya Tek Başına Kullanıldığı Dizeler

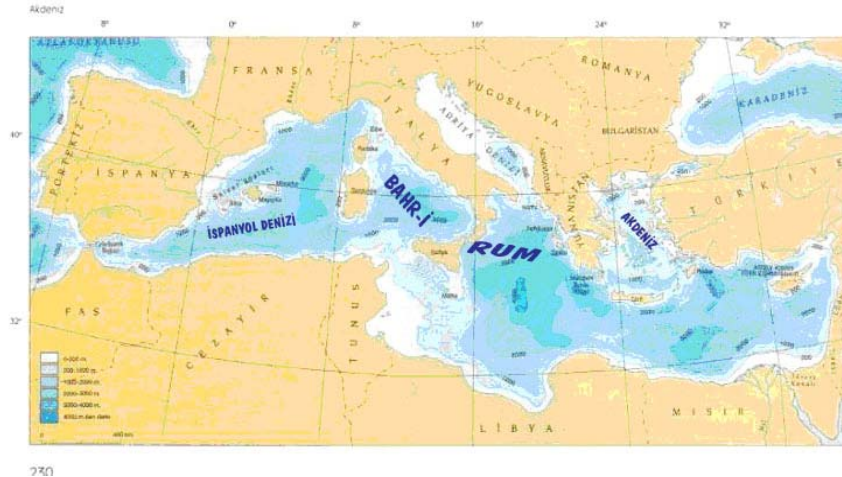
Buradaki Akdeniz Batı Anadolu ile Yunanistan arasındaki denizdir. Bahr-i Rum ise Bahr-i Sefid (Beyaz Deniz) dir.

(S. 10a)

“- Te'lifini hartının dedüm sana, gidelüm pes ma'ada sözden yana
 - Kuarta dir Efreñç buna nedür murad Rub-i deryadur dimekdür iş bu ad
 - Rub-i meskun bahrine nispet buni, dört bölükten biri dirler ey gani
 - Rub-i meskundandahigaraz heman, cümle derya değıldür bil'ayan
 - Her ne denlü kûm zeminün bahri var cümlesi a'mal olunmaz bil'ey yar
 - Bes murad olan kamu mamûr idür, daima varüp geliyen yiridür
 - Öyle olsa her dem isti'mal olan yirlere nisbet dahi ey yar-i can
 - Bahr-i Rum rub'i denür cümleñün, imdi bildin aslını dahi anun
 - Akdeniz, Karadeniz ey namudar bahr-i İspanya dahi bi-iştihar
 - Birkısmı dur bu üçi bilin anı, bahr-i Rum budur ki dedüm cemini
 - İmdi mil mil Bahr-i Rumu gezdiler, ta kıyas ile kenarın yazdılar”

Yukarıdaki dizelerin günümüz Türkçesi'ne tercümesi aşağıdadır :

(- Buraya değin sana haritanın nasıl yapıldığını anlattım. Şimdi de artık başka bi konuya geçelim.
 - Frenkler (batılılar) buna kuarto derler. Bu ad “denizlerin dörtte biri anlamına gelir,amaçları da bunu belirtmektir.
 - Ey gönlü bol! Bunu, dünyanın oturulan dörtte birlik kısmının denizleriyle bağlantılı olarak “dört bölükten biri” anlamında kullanırlar.
 - “Oturulan dörtte bir sözüyle” de, apaçık bil ki, bütün denizler kastedilmez
 - Ey dost! Yine bilesinki karaların bütün denizleri onların her türlüşüde kullanılamaz
 - Böyle olunca da, ey can dostu, her an kullanılan bölgelere oranla da
 - Bahr-i Rum'a hepsinin dörtte biri denir. Şimdi bunun da aslını kavradın mı?
 - Ey ünlü kişi! Akdeniz, Karadeniz, yine çok ünlü olan İspanya Denizi
 - Bu üçü bunu bilin, birer bölüğüdür. Şimdi tamamını belirttim Bahr-i Rum budur.
 - Şimdi Bahr-i Rum'u mil mil gezdiler ve kıyaslama yöntemiyle kıyılarını çizdiler.)

Şekil-15 :

Piri Reis, bu satırları ile şu bilgileri vermektedir: Denizlerin kıyıları meskun ve gidip gelinebilen yerleri, tüm dünya denizlerinin dörtte biridir. Bu dörtte birlik deniz de dört bölükten oluşur; Akdeniz, Karadeniz, İspanya Denizi ve Bahr-i Rum. Piri Reis'in verdiği adlara göre denizlerin adlandırılması yapıldığında yukarıdaki durum ortaya çıkmaktadır (Şekil-15).

(S. 10b)

“- Zira yazdıkları takdirce anı - Bil kusurın diyayım işit buni
- Yalnızca Akdeniz bilin tamam - Yüz deriye sığmaya olan meram
- Müddet ile ol deriler tağlur - Değme yerde cem'i bulunmaz olur”

(- Bilin ki, böyle bir uygulamada, yalnızca Akdeniz'in bile tümü yüz deriye sığmaz.
- Kaldı ki zamanla o deriler dağılır; onlar topluca bir yerde bulunamaz olur.)

Bu bölümde, harita anlatılmaktadır. Piri Reis bu arada harita yapımında bire bir ölçek veya geniş alanlar için büyük ölçek kullanılmasının olanaksızlığına da değinmekte, böyle yapılırsa değil Bahr-i Rum'un, Akdeniz'in çizilebilmesi için bile yüzlerce deriye gereksinim olduğunu, bir örnek olarak vermektedir. Burada sözü edilen deniz yine Anadolu Yarımadasıyla, Yunanistan arasındaki deniz, yani AKDENİZ anlatılmaktadır.

Piri Reis, Bahriye'sinin nazım olarak kaleme aldığı bölümünde, iki yerde, aşağıdaki biçimde “Akdeniz” adı yerine “Bahr-ı Ebyaz” adını kullanmıştır. Arapça bir sıfat tamlaması olan bu addaki “Ebyaz” “pek ak, pek beyaz” anlamıdadır. Piri Reis'in Akdeniz yerine Bahr-ı Ebyaz adını yazması, bu adın Osmanlıca'da kullanılmakta olmasının yanı sıra vezin düşürmek, okuyucuyu tekdüze ifadelerin vereceği bıkkınlıktan kurtarmak ve konuyu daha çekici hale getirmek düşüncesinden de ileri gelmiş olabilir.

(2b)

“- Nice güler içinde ey dilagram / Ne ile bulurdu bu dil aram
- Gezerdik Bahr-ı Ebyaz'ın kenarın / Arap, Efrenc, Rum, Mağrip diyarın”

(- Ey gönül okşayan, bu gönül bunca günler boyunca ne ile dirlik bulurdu?
- Akdeniz (Bahr-ı Ebyaz) kıyılarını, Arabistan, Frenk, Rum ve Mağrip (Kuzeybatı Afrika, İspanya ve Portekiz) ülkelerini gezerdik.)

Piri Reis'in bu dizelerinde, Bahr-ı Ebyaz'dan sonra Bahr-ı Sefid kıyılarında bulunan Arap, Efrenc, Rum ve Mağrip diyarlarını ayrı ayrı sayması, Bahr-ı Ebyaz ile Batı Anadolu ile Balkan Yarımadası arasındaki denizden yani Akdeniz'den söz ettiğinin ayrı bir kanıtıdır. Özellikle 4 a sayfasındaki dizelerde ayrıca Bahr-ı Ebyaz'ın yani Akdeniz'in tamamen Türk egemenliğinde olduğu da anlatılmak istenmiştir. Piri Reis'in Bahriye'yi yazdığı günlerde Akdeniz'in tam anlamıyla Türklerin bir iç denizi olması nedeniyle, Piri Reis'in yukarıdaki dizeleri ve kullandığı deniz adlarını bilinçli yazdığından kuşku bulunmamaktadır.

Bahriye'nin 14a, 17a, 33b sayfalarında da Akdeniz'den söz edilmiştir. Ancak buralardaki Akdeniz adı, bazı nedenlerle uzun uzun tartışılmaları ve açıklamaları gerektirmektedir. Bu nedenle konuyu dağıtmamak görüşüyle bunların açıklanması göz ardı edilmiştir.

Bu inceleme konusuna ilişkin Bahriye'deki önemli bir açıklama da 112b sayfasındaki “Bu bölümde Eğriboz'dan Aşağı Rumeli Kıyıları Anlatılır” başlıklı bölüm de yer almaktadır. Şöyle ki: Piri Reis Bahriye'sinde Akdeniz ve Bahr-i Sefid'in anlatılıp tanıtılmasına Çanakkale Boğazı'ndaki Kilid-ül Bahr ve Sed-ül Bahr Kalelerinden başlar. Ancak anlatım düzeni hakkında başlangıçta bir bilgi vermez. Yalnız, düzyazıya geçiş bölümündeki satırlarından önce Akdeniz'i açıklayacağını bildirmekle yetinir. Bu anlatış düzeni içinde 112b sayfasına gelene dek olan Akdeniz'in kıyı ve adalarının sunulmuş sırası ve düzeni aşağıdaki haritada gösterilmiştir.

Şekil-16 : Bahriye’deki Akdeniz’in anlatılış sırası

Piri Reis, Bahriye’nin 112b sayfasına kadar anlattığı ve yukarıdaki haritada kapsamı gösterilen coğrafi bölgeye “ada arası” demekle ve şunları yazmaktadır: “Ada arası demekle tanınan ve Hristiyanlar tarafından Arsu Palagu (*) adıyla bilinen adaları uygun bir biçimde anlattık. Şimdi de buradan, Rumeli Kıyılarıyla, Avrupa Kıyılarından, Cebelitarık Boğazına kadar olan yerleri açıklamamız gerekir”.

Öteki ayrıntılara devam etmeden önce, biraz inceleme konusu dışında kalsa da, Piri Reis’in burada yapmış olduğu, Adalar Arası veya Adalar Denizi’ne (İngilizce Archipelago, Fransızca L’Archipel, İtalyanca Arcipelago) ilişkin tanımın bu coğrafi alanın ilk ve tek tanımı olduğunu vurgulamak gerekir. Piri Reis’in anlatımından, ada arası bölgesinin, Akdeniz’in coğrafi alanı içinde ikincil bir bölge olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim daha sonraki açıklamalarında da Piri Reis’in Bahr-i Rum’u (Bahr-i Sefid) “Adriyatik Denizi”, “Venedik Körfezi” biçimindeki ikincil bölgelere ayırdığı da görülmektedir.

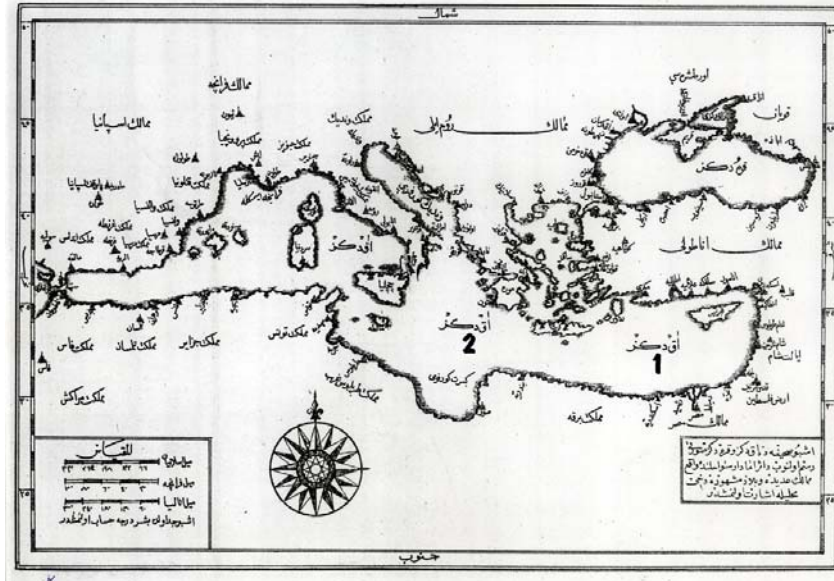
b. Kâtip Çelebi

Türklerin, Akdeniz adıyla hangi coğrafi alanı tanımladıkları konusu incelenirken, Katip Çelebi’den söz edilmemesi olanaksızdır. Batılıların daha çok Hacı Kalfa olarak tanıdıkları ve asıl adı Mustafa olan bu değerli Türk bilim adamı 1608 yılında İstanbul’da doğmuş ve 1656 ‘da yine İstanbul’da ölmüştür. Kısa ömrüne Cihannüma, Atlas Minör, Tuhfet’ül Kibar fî Esfari’l Bihar, Keşf-üz-Zunun gibi denizcilik ve coğrafyaya ilişkin pek çok eserin yazımını sığdırmıştır. Doğal olarak bütün eserlerinin bir bir ele alınarak, bunlardaki Akdeniz anlatımının ortaya konulmasına bu çalışmanın hacmi içinde, olanak yoktur. Bu nedenle yalnız “Tuhfet’ül-Kibar fî Esfari’l Bihar (Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan) adlı eserinin incelenmesiyle yetinilecektir /16/.

Kâtip Çelebi eserinin başında kitabının konusunu açıkladıktan sonra dünya küresine, ana karalara ve dünya denizlerine ilişkin bilgilere yer vermektedir. Verdiği bilgiler haritalarla pekiştirilmiş olup, burada incelenen konuya ilişkin bölümleri aşağıya alınmıştır:

“İmdi burada bir sefer murat olunan yerleri bildirmek için önce bütün yer yuvarlağı iki daire biçiminde, sonra da Akdeniz’i ve Karadeniz’i bir sayfada çizip göstereceğiz. Daha sonra da Venedik serhaddiyle Nemçe’nin (Avusturya) durumunu yazacağız.”

* Burada Arsu Palagu’nun “Archipelago” sözcüğünün Türkçe okunuşu biçimindeki “ Arcipelago” olduğu görüşündeyim.

Şekil-17 : Kâtip Çelebi'nin "Tuhfetü'l-Kibar fî Esfari'l-Bihar" Adlı eserindeki *Akdeniz Haritası*
(1) Akdeniz, (2) Akdeniz

Diyen Katip Çelebi bu açıklamalarının ardından "Yuvarlağının Açıklanması"na onun ardından da "Sayfanın Açıklanması" başlıklı bölümlerle bilgi vermesini sürdürmektedir. Yuvarlağın Açıklanması bölümünün sonlarına doğru, anakaraları anlatırken şunları yazmıştır:

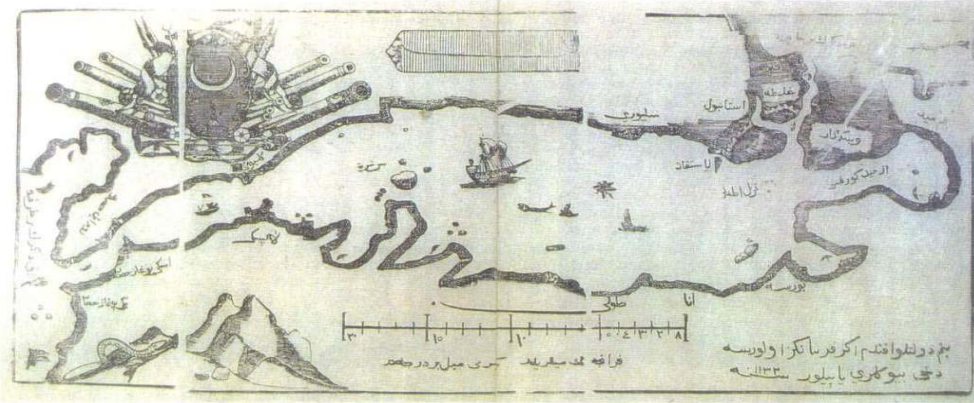
"... bu ilmin uzmanları, dünya haritasını dört bölük ederler. Akdeniz Boğazı ve Karadeniz Boğazı, Azak Denizi Boğazı ve Ten Suyu kuzeyinden Bahr-i Muhit'e varıncaya değin çekilen sanal bir çizgiyle bu çizginin batı yanında kalan yere Avrupa, kuzey yanında kalana Asya ve Akdenizle Kulzum denizinin ayırdığı Habeş ve Mısır toprağına İfîlkiye (Afrika) ve Yeni Dünya'ya Amerika derler..."

Sayfanın açıklanması bölümüne gelince burada da şöyle denilmektedir:

"...Bu sayfada çizilmiş olan Akdeniz, Bahr-i Muhit'den (Atlas Okyanusu) başka,dünyanın oturan bölüğünde bulunan altı denizin en büyüğüdür..." dedikten sonra, Akdeniz'in kapsadığı coğrafya alan ayrıntılı biçimde tanımlanmaktadır. Katip Çelebi'nin açıklamalarındaki ilk "Akdeniz" sözcüğüyle Anadolu ile Balkan Yarımadası arasındaki deniz anlatılmaktadır. İkinci "Akdeniz" sözcüğüyle Bahr-i Sefid anlatılmaktadır. Zaten Şekil-17' deki haritada görüldüğü gibi Katip Çelebi her iki denizi de "Akdeniz" olarak adlandırmıştır. Daha önce verilen bazı örnek haritalarda olduğu gibi Katip Çelebi'nin ifadelerinden de Çanakkale Boğazı'nın Türkler tarafından Akdeniz Boğazı olarak adlandırıldığı bir kere daha görülmektedir. (Aşağıdaki haritada görüldüğü gibi XIX. yüzyıl sonlarında Çanakkale Boğazına "Sultaniye Boğazı" denildiği de olmuştur. Kâtip Çelebi "Sayfanın Açıklanmasında" anlattığı deniz için de "Bahr-i Sefid" yerine "Akdeniz" adını kullanmıştır. Aynı biçimde, Kâtip Çelebi 16 numaralı haritasında Bahr-i Sefid adını kullanmamış, bunun yerine yine Akdeniz adını yazmıştır.)

Gerek bu bilgiler ve gerekse uzun olduğu için buraya alınmayan "Sayfanın Açıklanması" bölümündeki Akdeniz'in coğrafi tanımına ilişkin açıklamalar, Katip Çelebi'nin Piri Reis'den farklı olarak "Akdeniz" adını, Anadolu ile Balkan Yarımadası arasındaki denizin yanı sıra Bahr-i Sefid'i anlatmak üzere kullandığını da göstermektedir. Bütün bunlar Katip Çelebi'den sonra Akdeniz adının Girit Adası'nın güneyi, doğu ve batısını kapsayıp, Cebelitarık'a kadar uzanan bütün büyük deniz alanı için de kullanılmağa başladığının ilk işaretleridir. Nitekim İslam Ansiklopedisi'nde de buna benzer biçimde şu bilgiler yer almaktadır: "Kâtip Çelebi, Bahr-i Rum'u Cebelitarık Boğazı'ndan başlayıp Şam sahillerine kadar uzanan Avrupa ve Afrika arasındaki deniz olarak tarif eder ve bu denize Osmanlıların Akdeniz adını verdiklerini belirtir. Akdeniz'in bu tarifine İstanbul Boğazı'nı da dahil eden ve Karadeniz'e kadar uzatan Kâtip Çelebi..." /13/

Katip Çelebi ile Piri Reis'in Akdeniz tanımları temelde aynı olmakla birlikte, aralarındaki en büyük fark, Katip Çelebi'nin Akdeniz adını, Bahr-i Sefid'i kapsayacak biçimde kullanmış olmasıdır. Bu kullanım biçimine sonraları yapılmış ve yazılmış başka harita ve coğrafya kitaplarında da rastlanmaktadır. Ancak, Akdeniz adının yer yer bu biçimde Bahr-i Sefid için kullanılmış olmasına karşın, bu adın yalnızca Anadolu ile Balkan Yarımadası arasındaki denizi tanımlamak biçimindeki uygulamanın da sürdürüldüğü görülmektedir. Nitekim Türkiye'de ilk matbaayı kuran İbrahim Müteferrika'nın ilk bastığı eserler arasında bulunan Marmara Haritası, konuya ilişkin ilginç örneklerden birini oluşturmaktadır (Şekil-18).

Şekil-18 : İbrahim Müteferrika'nın 1719 yılında bastığı *Marmara Haritası*

Bu haritanın klişesi, aynı zamanda Türkiye'de oyulmuş ilk Türkçe klişedir. Marmara Haritası'nın batısındaki, Çanakkale Boğazı'nın hemen yanında "Akdeniz'in Kuzeyi" yazıları yer almaktadır.

c. Türkiye'de Basılan İlk Atlas

Akdeniz adının Anadolu ile Yunanistan arasındaki denizin adı olarak kullanılması daha sonraki tarihlerde basılmış olan atlalarda da sürdürülmüştür. Bunların en güzel örneklerinden biri Reisülküttap (Dışişleri Bakanı) Mahmud Raif Efendi tarafından hazırlanıp Üsküdar, Selimiye'deki Dâr -üt-tıbbâat-ül âmire'de (Devlet Basımevi) basılmış olan atlasır. Atlasın hazırlayıcısı Mahmud Raif Efendi III. Selim'in yenilik hareketleri döneminde yetişmiş bir vatanseverdir. Güzel tambur çaldığı için "Tamburi Mahmud", İngiltere'de görev yaptığı ve o günlerin resmi dili olan Fransızca'dan başka İngilizce'yi de bildiği için "İngiliz Mahmud" olarak da bilinir. Dışişleri Bakanlığı'ndan azledildikten bir süre sonra "Karadeniz Boğazı İstihkâmları Bakanlığına atanmıştır. Bu görevinde Nizam-ı Cedit elbisesi giymek istemeyen bazı yamakların başkaldırısında, 1807 yılında şehit edilmiştir.

Mahmud Raif Efendi 1793 yılında sefaret katibi olarak görevlendirildiği Londra'da coğrafya bilimine ilgi göstermiş, konuya ilişkin Fransızca tuttuğu notlarını dergi biçiminde bir araya getirmiştir. Türkiye'ye döndükten sonra atandığı Dışişleri Bakanlığı görevi, notlarını Türkçeye çevirmeye zaman bakımından olanak vermediğinden Viyana'da maslahatgüzarlık (elçi adına yapılacak işleri izlemekle görevli kişi) yapmakta olan Yakovi adındaki bir Rum'u, notlarını Türkçeye çevirmekle görevlendirmiştir. Bu çevirilere padişahın buyruğuyla haritalar da eklenerek çalışmaları, bir atlas durumuna getirilmiştir. Coğrafya-i Cedit (Yeni Coğrafya) adıyla basılan eserin baş tarafında Mahmud Raif Efendi'nin hazırladığı "İcalet-ül Coğrafiye" (Coğrafya El Kitabı) metniyle Devlet Basımevi Müdürü Abdurrahman Efendi'nin Avrupa'dan getirttiği 26 renkli haritadan hazırlanmış "Cedit Atlas Tercümesi"ni (Yeni Atlas Çevirisi) içermektedir. Atlas, metin ve haritaları bir cilt içinde, 1803 yılında ve 50 adet basılmıştır. Ayrıca saray için de kırmızı özel ciltli biri metin, diğeri de haritaları içeren iki ciltlik özel bir baskı yapılmıştır. Bu incelemedeki metin ve harita saray için özel olarak yapılmış baskıdan alınmıştır (Topkapı Saray Kütüphanesi H 433 ve H1213) /4/.

Atlasın metin kısmında "Yerkürenin Genel Bölümleri" başlıklı açıklamaların yer aldığı 13. sayfanın sonunda, eski dünya anlatılırken şöyle denilmektedir:

“...Üçüncüsü Méditerranée denizidir ki Avrupa ile Afrika beyninde vaki Bahr-i Sefid’in azam miktarıdır ve zikronulan Bahr-i Sefid’in Asya arazisi meyanında meşmul olan miktarına Anadolu Denizi tabir olunur. Dördüncüsü Akdeniz’dir ki Avrupa ile Asya beyninde vaki Bahr-i Sefid’in miktarı olup Akdeniz Adalarının ekserisini şamildir. Beşincisi Marmara Denizi, altıncısı Karadeniz’dir”. (Üçüncüsü Méditerranée denizidir ki Avrupa ile Afrika arasında bulunan Bahr-i Sefid’in büyük bir kısmıdır. Adı geçen Bahr-i Sefid’in Asya arazisi yakınında olan kısmına da Anadolu Denizi adı verilir. Dördüncüsü Akdeniz’dir ki, Avrupa ile Asya arasındaki deniz olup Bahr-i Sefid’in bir parçasıdır ve Akdeniz Adalarının çoğunu içine alır. Beşincisi Marmara Denizi, altıncısı Karadeniz’dir.)

Şekil-19: Cedit Atlas Tercümesi’nin Batı Anadolu ve Balkan Yarımadasını Gösteren 12 Numaralı Haritası (1. Akdeniz, 2. Bahr-i Sefid)

Cedit Atlas Tercümesi’nin metin kısmındaki bu açıklama ile açıklamaların tamamlayıcısı Atlas haritalarının aşağıya alınmış 12 numaralı haritasındaki adlandırma, kuşku bırakmayacak biçimde, Türklerin, Anadolu ile Balkan Yarımadası arasındaki denizi “AKDENİZ” olarak adlandırdıklarının bir başka kanıtıdır (Şekil-20). Buradan, Türklerin Anadolu’yu çevreleyen denizlerin adlandırılmasıyla ilgili bir başka bilgi daha edinilmektedir. Şöyle ki: Anadolu’nun güney kıyılarındaki denizin -Kıbrıs Adasıyla, Anadolu kıyıları arası da dahil olmak üzere “Anadolu Denizi” olarak adlandırılmıştır.

Şekil-20

Atlasın dünya millet ve devletlerine ilişkin açıklamaları içinde yer alan, “Osmanlı Devleti’nin Özet Olarak Anlatılması” başlıklı bölümdeki bilgiler “Akdeniz” ve “Bahr-i Sefid” biçimindeki ayrı ayrı adlandırmanın, yaygın bir uygulama olduğunu kanıtlamaktadır. Atlasdaki Osmanlı Ülkesi’nin denizleri anlatılırken kullanılan adlar ve coğrafi bölgelere ilişkin bazı örnekler aşağıya alınmıştır (*):

“...Anılan Gelibolu Kenti, Marmara Denizi’nin boğazında bulunup bu boğaz “Gelibolu Boğazı” adıyla bilinen boğazdır ki, Marmara Denizi’ni Akdeniz’e bağlar. Gelibolu Boğazı’nın Anadolu ve Rumeli yakalarına da iki berk hisar vardır ki biri Rumeli Hisarı, öteki Anadolu Hisarı olup, Marmara Denizi’nin kilidi yerindedir...”

“...Mora’nın doğusunda ve güneyinde bulunan Akdeniz Adaları, büyük ve küçük adalara bölünmüştür. Büyükleri Eğriboz ve Girit Adalarıdır...”

“...İzmir Akdeniz kıyısında pek bayındır ve ünlü ticaret merkezi ve iskeledir...”

“...Akdeniz’de bulunan Selanik Körfezi’nin dibinde ve pek bayındır, şenlik bir kent ve ünlü bir ticaret iskelesidir...”

Atlas metin bölümündeki açıklamalarda yer alan ve yukarıdaki örneklerde görülen “Akdeniz” adı, bugün Akdeniz denilen asıl büyük denize gelindiğinde “Bahr-i Sefid” biçiminde kullanılmıştır:

“...Asya’daki Osmanlı topraklarının doğu boylamı 44. dereceden 63. dereceye ve enlemi 28. dereceden 45. dereceye kadar uzanan uzunluğu 1000, genişliği 800 mildir. Bu toprakların sınırı kuzeyde Karadeniz ile Çerkes toprakları, doğuda İran, güneyde Arabistan ile Bahr-i Sefid, Mısır ve batıda Akdeniz ile Marmara Denizi ve İstanbul Boğazı bu toprakları Avrupa’dan ayırır...”

“...Yafa, Gazze Bahr-i Sefid kıyısında ünlü limanlarıdır...” Mısır ülkesi kuzeyde Bahr-i Sefid ve güneyde Nevbe ülkesitopraklarıyla çevrilmiş olup...”

“...Mısır’ın denizdeki merkezi İskenderiye’dir ki, Bahr-i Sefid’de ünlü bir liman ve ticaret yeridir...”

“...Osmanlı Devleti’ne bağlı olup, Anadolu yakasında bulunan Bahr-i Sefid Adalarının başlıcaları Kıbrıs Adaları’dır ki...”

“...Berberî ülkeleri; doğuda Mısır Eyaleti, kuzeyde Bahr-i Sefid, batıda Bahr-i Muhit (Atlas Okyanusu ve güneyde hurmalıklar bölgesiyle sınırlanmıştır...”

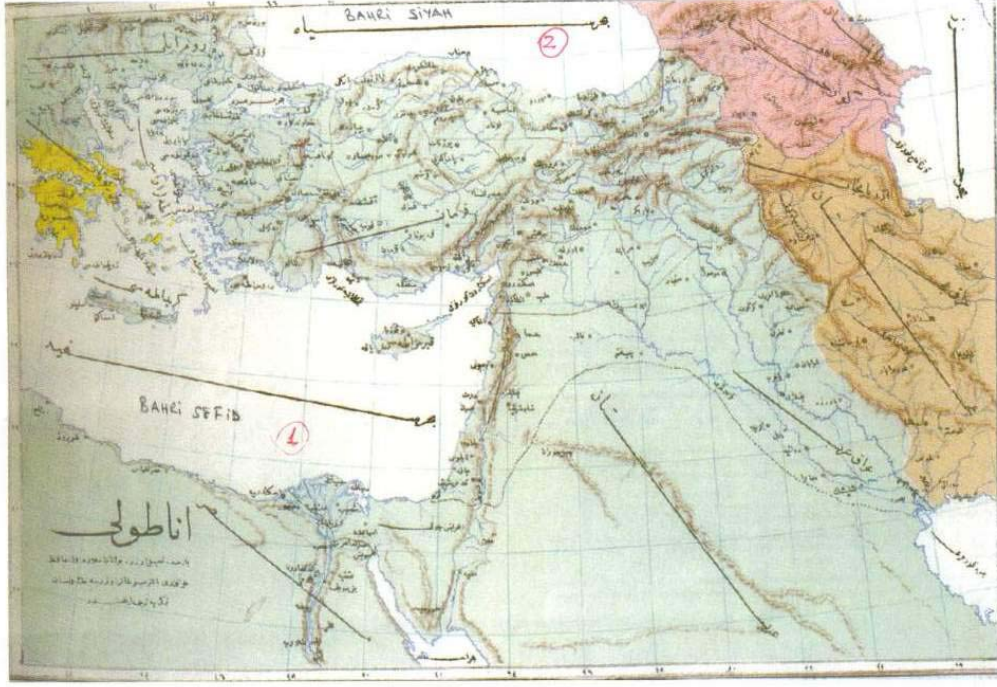
Yukarıdaki örnekleri daha da çoğaltmak olanağı vardır. Ancak, ana konunun açıklanmasına, bu örneklerin yeterli olduğu düşünülerek, bu kadarla yetinilmiştir.

d. Türkiye’de Basılan Yeni Atlas

Anadolu Denizi adının unutulmasının ve daha önce değinilen, Akdeniz adının Bahr-i Sefid’i kapsayacak biçimde daha geniş bir coğrafi alan için kullanılmasının yanı sıra bunun tersi de olmuş, Bahr-i Sefid adı da az da olsa Batı Anadolu ile Balkan Yarımadası arasındaki denizi, yani Akdeniz’i kapsayacak biçimde kullanılmaya başlanılmıştır. Örneğin, 1862 yılında Paris’e eğitime gönderilmiş olan Ütğm. Hafız Ali Şeref (Daha sonra Korgenerallik rütbesine de erişmiştir.) 1868 yılında kendi çabalarıyla “Yeni Atlas” adıyla bir atlas hazırlayıp yayınlamıştır. Şekil-21’deki harita Yeni Atlas’dan alınmış olup, burada, Anadolu’yla Balkan Yarımadası arasındaki deniz için “Bahr-i Sefid” adı kullanılmıştır. Hafız Ali Şeref’in eğitim gördüğü Fransa’da, Fransız Coğrafyacılar tarafından esinlenerek bu biçimde adlandırmada bulunduğu da düşünülebilir. Ancak, bütün bu hata ve dikkatsizliklere karşın Anadolu’yla, Balkan Yarımadası arasındaki

(*) Akdeniz ve Bahr-i Sefid adları özgün metinden aynen alınmıştır. Bu adların altları, okurun dikkatini çekmek için tarafımdan çizilmiştir.

denize yurt içinde ve dışında çoğunlukla Akdeniz denilmesi de sürdürüle gelmiştir. Örneğin pek çok haritada “Akdeniz” yazılmasının yanı sıra; 1876 yılında Tabhane-i Amire’de basılmış olan Ahmed Vefik Paşa’nın Lehçe-i Osmani adlı sözlükte, Ada sözcüğünün karşılığı ve anlamı açıklanırken “....adalar arası aral, aralık yer, Bahr-i Cezayir, Akdeniz karşılıklarının gösterilmiş olması, yukarıdaki görüşün bir kanıtıdır /2/.

Şekil-21: Ütgm. Hafız Ali Şeref’in Yeni Atlas’ındaki Haritalardan bir Örnek

e. Yurtdışından Örnekler

Benzer bir örnek de yurt dışında yapılmış bir yayından sunulabilir: Çarlık Rusyası, Bilim Akademisi, 1873 yılında C. Mostras tarafından hazırlanan bir coğrafi adlar sözlüğü yayınlamıştır Sözlüğün adı “Dictionnaire Géographique de L’Empire Ottoman” (Osmanlı İmparatorluğu’nun Coğrafi Sözlüğü)’dir. Adı geçen sözlükte, Akdeniz adının karşısında “La Méditerranée-L’Archipel grèce” yazılmıştır /5/. L’Archipel, Adalar Denizi anlamındadır. Açıklama bu yönüyle Adalar Denizi’nin öteki adının Akdeniz olduğunu göstermektedir. 1911 yılında basılmış “The Encyclopaedi Britannica’daki daha önce sunulmuş bilgilerin de ayrı bir kanıt olduğu hatırlanmalıdır /10/.

5. LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE SONRASI

İncelemenin tam olabilmesi bakımından Lozan Barış Antlaşması hükümleriyle bunu izleyen ilk yıllardaki uygulamalarına da göz gezdirmek gerekir. Lozan Barış Antlaşması, bilindiği gibi 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan’da imzalanmıştır. Bu antlaşmanın son maddesi şöyledir: “24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan’da yalnız bir nüsha olarak tanzim edilmiş (düzenlenmiş) olup işbu nüsha Fransa Hükûmeti hazine evrakına vazedilerek (konularak) ve Hükûmeti mezkûre (adı geçen hükûmet) Âkid Devletlerden (Antlaşmayı yapan devletlerden) her birine onun musaddak (onaylı) nüshasını verecektir.” Bu madde uyarınca Türkiye’ye de Fransızca aslının onaylı bir kopyası verilmiştir. Bu kopya, Dışişleri Bakanlığınca, Türkçeye çevrilerek, hükûmet tarafından hazırlanan çeviri metin, Büyük Millet Meclisince 24 Ağustos 1923 günü onaylanmıştır. Aşağıdaki maddelerden Fransızca olanları Lozan Barış Antlaşması’nın, Türkiye’ye verilen onaylı metninden, Türkçe olanları ise, Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne onay için gönderilen hükûmet metninden alınmıştır. Türkçe metindeki ayrıca içindeki sözcükler, tarafımdan eklenmiştir. Lozan Barış Antlaşması’nda, inceleme konusuna ilişkin maddenin hepsi aşağıya alınmıştır.

SECTION 1.
1. CLAUSES TERRITORIALES
ARTICLE 2

(De la Mer Noire à la Mer Egée de la Turquie est fixée comme il suit (voir carte no 1):

1- “Fasıl I.,1 Araziye müteallik (ilişkin) ahkâm (hükümler)”

Madde 2-Bahr-i Siyahtan Adalar denizine kadar Türkiye’nin hududu Berveçhi zir (aşağıda olduğu gibi) tesbit edilmiştir. (Merbut (ekli) bir numaralı haritaya müracaat)

(Dikkat edilirse, Fransızca metinde “La Mer Egée” (Ege Denizi dendiği halde, Türkçe metinde bu ad “Adalar Denizi” olarak çevrilmiştir:)

“ Une ligne sensiblement droite faisant cu Turquie la village de à la Grèce ou à la Turquie, selon que la majorité de la population y sera reconnue par la Commission prévue à L’Article 5 comme étant grecque ou turque, la population ont immigrée dans ce village postérieurement au 11 Octobre n’entrant pas en ligne de compte;

De la jusqu’à La Mer Egée:

Le cours de la Maritza

2- Yunanistan ile (olan hudut)

.....Bosna Köyünü Türkiye’de bırakacak his olunacak derecede müstakim (gözle görünür biçimde düz) bir hat (çizgi). Çörek köyü, beşinci maddede zikredilen (anılan) komisyon tarafından ahali ekseriyet itibarıyla Türk veya Rum olarak tanıtılacağına göre Türkiye’ye veya Yunanistan’a verilecektir. 11 Teşrinievvel (Ekim) 1922 tarihinden sonra bu köye hicret eden (göç eden) ahali bu husus da hesaba alınmayacaktır.

Meriç Mecrası (yatağı): Oradan Adalar Denizine kadar,

ARTICLE 3

De la Méditerranée à la frontière de Perse, la frontière de la Turquie est fixée comme il suit:
“Madde 3-Bahr-i Sefitten İran hududuna kadar Türkiye’nin hududu berveçhi zir (aşağıda olduğu gibi) tesbit edilmiştir.

ARTICLE 12

La décision prise le 13 février 1914 par la Conférence de Londres, en exécution des Articles 5 du Traité de Londres du 17/30 mai 1913 et 15 du Traité d’Athènes du 1/14 novembre 1913, la dite décision notifiée au Gouvernement hellénique le 13 février 1914, concernant la souveraineté de la Grèce sur les îles de la Méditerranée orientale, autres que les îles de Imbros, Tenedos et les îles aux Lapins, notamment les îles de Lemnos, Samothrace, Mitylène, Chio, Samos et Nikaria, est confirmée, sous réserve des stipulations du présent Traité relatives aux îles placées sous la souveraineté de l’Italie et visées à l’Article 15. Sauf stipulation contraire du présent Traité, les îles situées à moins de trois milles de la côte asiatique restent placées sous la souveraineté turque

“Madde 12- İmroz (Gökçeada) ve Bozcaadalarıyla, Tavşan Adası’ndan başka Şarki Bahrisefit (batı Bahr-i Sefid) adaları ve bilhassa Limni, Semendirek, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adaları üzerinde Yunan hakimiyetine (egemenliğine) dair 17-30 Mayıs 1913 tarihli Atina Muahedenamesinin beşinci ve 1-14 Teşrinisani (Kasım) 1913 tarihli Atina Muahedenamesinin onbeşinci maddeleri ahkamına tebaan (hükümleri uyarınca) 13 Şubat 1913 tarihli Londra Konferansı’nda ittihaz edilip (kabul edilip) 13 Şubat 1914 tarihinde Yunan Hükûmetine tebliğ edilen karar, işbu muahedenamenin İtalya’nın hakimiyeti altına vaz edilip (egemenliği altına konan) ve onbeşinci maddede mezkûr olan (anılan) adalara müteallik ahkamı (ilişkin hükümleri) mahfuz (saklı) kalmak şartıyla teyit edilmiştir (doğrulanmıştır).

Yukarıdaki antlaşma hükümlerinin Fransızca ve Türkçe metinleri incelenecek olursa buraya dek yapılmış değerlendirmeleri doğrulayan ilginç noktalar ortaya çıkmaktadır:

- Fransızca “La Mer Egée” adı, Türkçeye Adalar Denizi biçiminde çevrilmiştir.
- Fransızca “Méditerranée” adı Türkçeye, “Bahr-i Sefid” olarak çevrilmiştir.

- Gökçeada, Bozcaada, Sakız, Sisam gibi adalar, Fransızca metinde “Les îles La Méditerranée orientale” adıyla yansıtılmış ve bunlar Türkçeye, “Doğu Bahr-i Sefid adaları” olarak yani, “Doğu Akdeniz Adaları” olarak çevrilmiştir.
- Türkçe metinlerde, hiçbir yerde “Ege Denizi” adı bulunmamaktadır.

Yukarıda açıklananlar, Lozan Barış Antlaşmasının çevirisinde de etkisini sürdürmekte olan Osmanlıca nedeniyle her ne kadar Bahr-i Sefid ve son yıllarda kullanılmaya başlanmış Adalar Denizi adlarına yer verildiğini göstermekte ise de; temelde Gökçeada, Bozcaada, Sakız, Sisam gibi adalara “Şarki Bahr-i Sefid Adaları” denmesi, Türkiye ile Yunanistan arasındaki deniz için “Adalar Denizi” adının kullanılmış olması, Türklerin Batı Anadolu ile Yunanistan arasındaki denizi Akdeniz olarak adlandırmayı sürdürdüklerini göstermektedir. En önemlisi de Batı Anadolu ile Balkan Yarımadası arasındaki deniz için Türklerin “Ege Denizi” diye bir ad kullanmalarının hiçbir şekilde söz konusu olmadığı, hatta akıllarından bile geçirmediğini göstermektedir.

6. ATATÜRK’ÜN SÖYLEVLERİNDE VE BÜYÜK NUTKU’NDAKİ AKDENİZ’E İLİŞKİN ADLAR

Büyük Atatürk, Dumlupınar Zaferi’nin 30.8.1924 tarihindeki II. yıldönümünde yaptığı konuşmada ve başka konuşmalarında da Akdeniz adını kullanmayı sürdürmüştür.

Atatürk bir söylevinde de şöyle demektedir /22/:

“Ordular ilk hedefiniz Akdeniz’dir! Ordularımız Misak-ı Milli ahkâmını tamamiyle temin ettiği vakit ikinci ve üçüncü hedefe vasil olmuş olacaktır.”

Yapmış oldukları bir başka konuşmada da şunları söylemiştir /22/:

“Ordularımız hemen aynı günde Marmara’dan Akdeniz sahillerine kadar uzanan cepheler üzerinde, her cephenin iltizam ettiği (gerektirdiği) derecedeki kuvvetlerle taarruza geçtiler.”

Atatürk, Nutuk’da da, Başkumandan Meydan Muharebesi’ni anlattıktan sonra **“Ordularımız İzmir Rıhtımı’nda ilk verdiğim hedefe, Akdeniz’e vasil oldular (eriştiler)”** başlıklı açıklamasında da şunları anlatmaktadır /1/:

“ Bizzat bana verilen telsiz telgrafta da, İzmir’deki İtilaf Devletleri konsoloslarına benimle müzakeratta (görüşmelerde) bulunmak selahiyetini (yetkisini) verdiklerinden, hangi gün ve nerede mülâkat edebileceğim (görüşmeye katılacağım) soruluyordu. Buna verdiğim cevapta da, 9 Eylül 1922’de Nif’te (Kemalpaşa) mülâkat edebileceğimizi bildirmiştim. Filhakika (gerçekten) dediğim günde ben Nif’te bulundum. Fakat mülâkat isteyenler orada değildi. Çünkü ordularımız İzmir rıhtımında ilk verdiğim hedefe, Akdeniz’e vasil olmuş (erişmiş) bulunuyorlardı.

Muhterem Efendiler, Afyon Karahisar-Dumlupınar Meydan Muharebesi ve ondan sonra düşman ordusunu kâmilten (bütünüyle) imha (yok) ve esir eden ve bakiyetüssüfufunu (kılıç artıklarını) Akdeniz’e Marmara’ya döken hareketimizi izah (açıklama) ve tavsif (niteleme) için söz söylemekten kendimi müstağni addederim (söz söylemeyi gerekli bulamam)”

Yalnız, Atatürk Nutuk’daki “Lozan Sulh Muahedesi”na (Lozan Barış Antlaşması) ilişkin açıklamalarında, Lozan hükümlerini, Mondoros Mütarekesi’nden sonra İtilaf Devletlerince yapılmış olan öteki barış önerileriyle kıyaslarken, Lozan Barış Antlaşması’nda yazılı olan adı aynen kullanarak bir kaç yerde “Adalar Denizi” adını bugün Akdeniz olarak adlandırılan deniz içinde Bahr-i Sefid adını kullanmıştır /1/.

Buraya dek yapılan açıklamaları özetlemek gerekirse:

- Türkler Anadoluyla, Balkan Yarımadası arasındaki denizi Akdeniz olarak, Asya, Avrupa ve Afrika arasındaki denizi ise Bahr-i Sefid olarak adlandırmışlardır.
- Zamanla, yaygın biçimde olmamak üzere Bahr-i Sefid’e Akdeniz; Akdeniz’e Bahr-i Sefid dendiği olmuştur.

- Akdeniz, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında Adalar Denizi olarak da çağrılmıştır.
- İleride verilecek bilgilerde görülebileceği gibi, 1930'lu yıllara kadar Türkler, Anadoluyla Balkan Yarımadası arasındaki denize hiçbir zaman, ama hiçbir zaman Ege Denizi adını vermemişler, haritalara böyle bir ad yazmamışlar, yazılı ve sözlü konuşmalarda böyle bir isme yer vermemişlerdir. Daha özel bir deyişle Türklerin "Ege Denizi" gibi bir addan haberleri bile yoktur.

7. DEĞERLERDİRME

Mustafa Kemal Atatürk, Batı Anadolu'yla Balkan Yarımadası arasındaki denizin Akdeniz, (bazen da Adalar Denizi) olarak adlandırıldığı dönemde yetmişmiş, bu bilgiler ve kültürle eğitim görmüş ve görev yapmıştı. Dolayısıyla 1 Eylül 1922 günü ordularına hedef gösterirken "Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!" demesinden doğal bir durum olamaz. Çünkü bu denizin adı, Türkçe'de AKDENİZ idi.

Gelinen bu noktada artık araştırılması gereken, Atatürk neden "Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!" demişti sorusunun cevaplandırılması değil, "Nereden çıkmıştı bu Ege Denizi?" sorusunun sorulması ve bu soruya cevap aranmasıdır.

a. Türkçe Coğrafi Eserler ve Sözlüklerde "Ege Denizi"

Türk Dil Kurumu'nca yayımlanan Türkçe Sözlük de, Ege adı karşısında: "Bir çocuğu koruyan, işlerine bakan ve her türlü davranışından sorumlu kimse, veli" yazılmıştır. Değinen açıklamadaki adın denizle hiçbir ilgisi yoktur. O günlerin Türkçe sözlüklerinde ise "Ege Denizi" diye bir ad bulunmamaktadır. Sonradan ne olmuş da güzel Türkçe'mize böyle bir ad girmişti? Benim kuşağımdan olanlar hatırlarlar; daha ilk ve ortaokullarda okurken, yeni yeni kullanılmaya başlanmış bu adın Türkçe karşılığını bilememekten kaynaklanan üzüntü ve öğrenme merakıyla öğrencilerce öğretmenlerine, bu coğrafi alana neden Ege dendiğini ve Ege'nin ne anlama geldiği sık, sık sorulmuştur. Nedenini bilmeyen, ancak, öğrencilerinin gözündeki kutsallıklarının zedelenmesini istemeyen değerli ve saygın öğretmenlerimiz çoğu kez, "Anadolu'nun batı kıyıları çok girintili çıkıntılıdır, tıpkı bir eğeye benzer, bu nedenle buraya eğeden bozma 'Ege' denmiştir." yanıtını verirlerdi. Yıllar sonra Ege Denizi adı o denli benimsenmiş oldu ki sanırım artık ilk öğretim okullarında, ne böyle sorular sorulmakta, ne de böyle yanıtlar alınmaktadır. Hatta merak bile edilmemektedir.

Türkçe coğrafya kitaplarında, Ege Denizi adının kökenine ilişkin hemen, hemen yeterli hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Ancak, bazı sözlük ve ansiklopedik sözlüklerde bu denizin eski adının Adalar Denizi olduğu ve Ege Denizi adının yakın zamanlarda kullanılmaya başlandığına ait kısa bilgiler bulunmaktadır. Bunlardan önemli görülen birkaçı aşağıdadır:

Meydan Larousse: "Adı klasik mitolojiden türemiştir...Cumhuriyet döneminden önce Adalar Denizi deniliyordu. XVII. yüzyıl kaynaklarında, bu kesime genel olarak Akdeniz denildiği gibi, Adalar Arası deyimine de rastlanır. Bazı kaynaklarda bunların batıda verilen Archipelago (takım adalar denizi) deyiminin karşılığı olması mümkündür."

Okyanus Ansiklopedik Sözlük: "...Eskiden Adalar Denizi denilen...Ege Denizi'nin adının Attika Kralı Aigeus'dan geldiği söylenir."

Türkiye Ansiklopedisi: "...Bu denizde Anadolu'yu çevreleyen ve Anadolu Yarımadası'nın parçalarını teşkileden irili ufaklı birçok ada ve adacıkların bulunmakta olması bu denize yakın zamanlara kadar (Adalar Denizi) isminin verilmesine sebep olmakta idi.

Türk Ansiklopedisi: "Grekçe Aigoion Pelagos veya Aigios Pontos, Latince Mare Aegaeum, İng. Aegean Sea, Alm. Agaisches Meer, Fr. Mer Egéebüyükü küçükü birçok ada topluluklarının bulunmasıyla ilgili olarak önceleri Adalar Denizi adıyla anılmış olan bu deniz....."

Coğrafya Sözlüğü: "...(Eski adı: Adalar Denizi) Doğu Akdeniz havzasının kuzeyindeki deniz....."

Dictionnaire Larousse: “....Ege’de toplam yüzölçümü 23.000 km2’yi bulan pekçok ada vardır; bu nedenle eskiden bu denize Adalar Denizi de denirdi...”

Büyük Larousse: “...Eski adı Adalar Denizi....”

Yukarıdaki bilgilere göre, Türklerin yüzyıllarca Akdeniz olarak adlandırıp, sonraları Akdeniz’in yanı sıra Adalar Denizi de dedikleri coğrafi alan, Cumhuriyet’ ten bir süre sonra (büyük olasılıkla 1930’lu yıllardan başlayarak) Ege Denizi adıyla çağrılmaya başlanmıştır. Ancak bu değişikliğin neye dayanılarak, hangi nedenle yapıldığı tam bilinmemektedir. Konu görüşümüze göre aşağıdaki biçimde açıklanabilir:

Bilindiği gibi Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarındaki yenilik hareketlerinde büyük ölçüde Fransa’dan yararlanılmıştı. Zaten o günlerde, Cumhuriyet’ in ilk yıllarında, hatta II. Dünya Savaşı’nın sonlarına dek Fransızca yalnız Türkiye’de değil bütün dünyada uluslar arası konuşma dili olarak kabul görmekteydi. Türkiye’deki okullarda da yabancı dil olarak hemen, hemen yalnız Fransızca öğretiliyordu. Bu koşullar altında, Cumhuriyetle birlikte Türk Milleti’nin hedefi durumuna gelen çağdaş uygarlığa erişme çabalarında Fransız kültüründen yararlanılmaması olanaksızdı. Nitekim de öyle oldu. Yeni Türk alfabesiyle yazılan birçok kitapta Fransızca kaynaklar kullanıldı, birçok kitap Fransızca’dan Türkçe’ye çevrildi. Bunlar arasında coğrafya kitapları da bulunuyordu. Ayrıca ülkenin o günlerdeki teknik olanaksızları nedeniyle ders aracı olarak kullanılmak üzere Fransa’dan haritalar, atlaslar satın alındı. Büyük olasılıkla önce Fransa’dan alınan harita ve atlaslardaki “La Mer Egée” adı, zaman, zaman Türkçe “Ege Denizi” olarak kullanılmaya, zamanla yaygınlaşarak ders kitaplarına da girmeye başladı. Gün geldi ki (bugün ‘start almak’ gibi pek çok acayiplikte olduğu gibi) Akdeniz, Adalar Denizi adları tamamen bir kenara bırakılarak, daha önemlisi unutulurken, Ege Denizi adı kullanılır oldu. Hatta bu aymazlıkla yetinilmeyerek, neden olacağı sorunlar düşünülmeden, Ege Bölgesi, Ege Medeniyeti gibi yeni adlar da ortaya çıkacak, kullanılmaya başlanacaktır.

b. Yabancı Yayınlar ve Sözlüklerde “Ege Denizi”

Doğal olarak bu denize ilişkin bilgilere yabancı yayın, sözlük ve ansiklopedilerde de yer verilmektedir. Ancak bunların çoğunda yalnız bu denize ilişkin bilgilere değil, denizin adının etimolojik kökenine ilişkin bilgiler de yer almaktadır. Bu nedenle önce yabancı yayın ve sözlüklerden yapılan alıntılar sunulacak, sonra bunlara dayanarak yapılan ad değişikliğine ilişkin değerlendirmelere geçilecektir. Ancak bu denizin adı da batı dillerinde, Türkçe’de olduğu gibi son 150-160 yıl içinde değişikliğe uğradığından, yapılacak alıntılarda yalnız Ege Denizi’ne ilişkin bilgilere değil, denizin eski adına (örneğin Fransızca’da denizin eski adı olan Archipelago gibi) ilişkin açıklamalara da yer verilecektir:

The Encyclopedia Britannica’daki adlar /9/:

“- **ARCHIPELAGO**, a name now applied to any island-studded sea, but originally the distinctive designation of what is now generally known as the Aegean Sea (Alyyiaiov), its ancient name having been revived. Several etymologies have been proposed: *e.g.* (1) it is a corruption of the ancient name, *Egeopelago*; (2) it is from the modern Greek, ‘.....’ the Holy Sea; (3) it arose at the time of the Latin empire, and means the Sea of the Kingdom (*Arche*); (4) it is a translation of the Turkish name, *Ak Dengehiz*, *Argon Pelagos*, the White Sea; (5) it is simply *Archipelagus*, Italian, *arcipelago*, the chief sea, For the Grecian Archipelago see AEGEAN SEA. Other archipelagoes are described in their respective pieces.

“Şimdilerde adalarla bezenmiş herhangi bir denize verilmiş bir addır., fakat köken olarak bugün Ege Denizi diye bilinen özel bölgenin adıdır ki eski adı yeniden yaşatmıştır. Bu ada pekçok köken önerilmiştir. Örneğin (1) Egeopelago, eski tarihi adının bozulmuş biçimi, (2) çağdaş Yunanca’da kutsal deniz anlamına gelen “Ayaia” kelimesi, (3) Latin İmparatorluğu zamanında ortaya çıkan ve anlamı Krallık Denizi olan “Arche”; (4) Argon Pelagos’un (White Sea) Türkçe’ye çevrilmiş olan Akdeniz, (5) Açık (basit) biçimde İtalyanca anadeniz anlamına gelen “arcipelago” kelimesinin “Archipelago” oluşu. Greek

Archipelagosu için Aegean Sea'ya bakınız. Öteki Archipelago'lar kendilerine ayrılmış yerlerde açıklanmıştır.”

Encyclopédie ou Dictionnaire Raisonné'deki bilgiler (Şekil-22) /10/ :

“Archipel: Çok sayıda adanın arasında kalan kesik bir denizi ifade eden coğrafi terim. Bkz. Deniz.

Bu kelime, bazılarına göre Yunanlıların, Akdeniz'in pek çok adayı kapsayan bölümüne verdikleri isim olan Ege Denizi (Aegean pelagus) kelimesinin bozulup değişime uğramasından oluşmuştur. Diğerleri bu kelimeyi prensip ve deniz kelimelerinden getirir. Çünkü içine aldığı adalardan dolayı bu denize Akdeniz'in en önemli parçası olarak bakılır. Özel olarak bu ismin verildiği en ünlü Archipel Yunanistan, Makedonya ve Asya arasında yer alır. Karadeniz'den ayrılabilmesi için Beyazdeniz (Ak) olarak da adlandırılan Ege Denizi'nin adalarını içine alır. Modern coğrafyacılar Archipel ismini genelleştirerek “takımadalar” anlamında kullanmaktadır. Malabar kıyılarına yakın S. Lazareda, Meksika Takımadalarında, Karaip Adaları ve Filipinler'de (Büyük Takımadalar) olduğu gibi artık özel isimden, çok sayıdaki adaları belirtmek için genel bir isme dönüşmüştür.”

ARCHIPEL ou ARCHIPELAGE, f. m. Géogr., terme de Géographie, qui signifie une mer entre-coupée d'un grand nombre d'îles. Voyez MER.
Ce mot est formé par corruption, selon quelques-uns, d'*Aegean pelagus*, mer Egée, formé d'*αἰγών πελάγος*, mer Egée, nom que les Grecs donnoient à une partie de la méditerranée, qui renferme beaucoup d'îles. D'autres font venir ce mot d'*ἀρχή*, principe, & *πέλαγος*, mer; apparemment parce que cette mer est regardée comme la portion la plus remarquable de la Méditerranée, à cause des îles qu'elle contient. Le plus célèbre *Archipel*, & celui à qui ce nom est donné plus particulièrement, est situé entre la Grèce, la Macédoine & l'Asie. Il renferme les îles de la mer Egée; laquelle est appelée aussi *mer Blanche*, pour la distinguer du Pont-Euxin, qui se nomme *mer Noire*. Les géographes modernes font mention d'autres *Archipels*, comme celui de S. Lazare proche les côtes de Malabar; l'*Archipel* du Mexique; celui des îles Caraïbes, qui contient un grand nombre d'îles; ainsi que celui des Philippines, que l'on appelle le *grand Archipel*; celui des Moluques, &c. (1)

Şekil-22

La Grande Encyclopédie Inventaire Raisonné'deki bilgiler /21/ :

“ARCHIPEL: I.Coğrafya - Archipel (Eski Yunanlıların Ege Denizi), Anadolu ile Avrupa arasında Doğu Akdeniz'den oluşmuş bir iç denizidir. Sınırları; güneyde Girit, Kerpe (Karpatos) ve Rodos adaları; doğuda Anadolu kıyılarından Marmara'ya kadar; kuzeyde Trakya ve Makedonya kıyıları; batıda Thessalie, Hellade, Peloponese'den Malia burnu ve Cerigo adalarına kadardır. Bu ismin kaynağı şüphelidir:Aegean pelagos (Ege Denizi), Agiopelagos (Kutsal Deniz), Archeipelagus (büyük deniz), veya Argon pelagos (Beyaz Deniz) kelimelerinden gelmektedir. Öyle görünüyor ki, günümüzde kullanılan isim, ilk defa Ortaçağ, İtalyan Denizcileri tarafından kullanılmıştır. Archipel'in kuzeyinden güneyine uzunluğu yaklaşık olarak 600 km, genişliği ise ortalama 250 km'dir. Bu genişlik güney ucunda 450 km'yi bulmaktadır. Archipel ismi yalnız denize değil, aynı zamanda bu denize yayılmış belli önemdeki bütün ada gruplarını belirtmek için cins isim olarak kullanılarak sayısız adaya verilmiştir. Archipel'in en belirleyici özelliği de deniz ve karanın bir karışımı olmasıdır.”

AKDENİZ Güney Avrupa, Anadolu ve Kuzey Afrika arasını içine alan bir iç denizdir. Cebelitarık Boğazı yoluyla Atlas Okyanusuyla, Süveyş Kanalı yoluyla (yapay yolla) Kızıldeniz'le bağlantılıdır. 7° 40' batı

ve 39° 25' doğu meridyenleri; 30° 16' güney ve 47° 18' kuzey paralelleri arasında yer alır. En geniş uzunluğa ulaştığı yer 3 750 km ile Cebelitarık Boğazıyla Beyrut arasındır. En daraldığı yer 138 km ile Granitola Burnu (Sicilya) ile Ban Burnu (Tunus) arasındır. Toplam yüzeyi 3081850 km² dir. Karadeniz, Azak Denizi, Marmara Denizi ve Adriyatik Denizi'nin yüzeyleri çıkarıldığında Akdeniz'den kalan daha 2976460 km² 'lik bir yüzeydir ki bu da Fransa'nın 5 katından daha fazladır. Küçük hususi denizleri bir kenara bırakıp, sadece Akdeniz'den bahsedebiliriz.

Dictionnaire Universel de la Langue Française, avec Le Latin et l'Etymologie'de de Ege Denizi'nin kökeni olarak “Egée. adj.f. Aegoeum Mare (Mer), l'Archipel” gösterilerek, bu adın kökeninin Aegoeum Denizi” ve “Adalar Denizi”ne dayandığı yazılmaktadır /7/.

Benzer biçimde Grande Larousse Encyclopédique'de de “Egée. engr. Aigaion Pelagos. anc. Mer de l'Archipel ou Archiper...” (Egee. Yunanca Aigaion Pelagos. Eskiden Adalar Denizi denilen deniz) /19/ bilgileri verilmektedir. Larousse'de XXC Siecle'de de “L'Archipel et la Mer Egée des Anciens.” (L'Archipel eskilerin Ege denizidir) demektedir /17/.

Yabancı kaynaklardaki bilgiler incelendiğinde iki önemli husus, ilk bakışta dikkati çekmektedir. Birincisi, yıllardır Adalar Denizi olarak (İngilizce Archipelago, Fransızca L'Archipel, İtalyanca Arcipelago ve Almanca...) adlandırılmış denizin adı, 1850'li yıllara doğru birden terkedilmeye ve yerine Fransızca Mer Egée, İngilizce Aegean Sea, Almanca Agaische Meer, İtalyanca Mar Egeo, Yunanca Aigaion Pelagus gibi adlar kullanılmaya başlanmıştır. İkincisi hem eski hem yeni adların kökeni konusunda değişik görüşler ortaya atılmakla kelimenin kökeni Latince olduğu halde bu köken Yunan diline dayandırılmak istenmiştir.

8. SONUÇ

Uzun süredir araştırılan “Akdeniz'in” coğrafi alanının tanımına ilişkin bu çalışmanın yazıya dökülmesine, bir tatil beldesinde görülen bir fırın adı neden oldu: Onarılıp yenilenen fırına “Ekmek Show Room” adı verilmişti. Demek ki ulusal birlik ve beraberliğimizin temeli olan “Türkçe” elden gitmek üzereydi. Yalnız o mu? Her şey değişiyor, her şey elden kayıp gidiyordu. Dil birliği olmadan, bir ulusun varlığından söz edilebilir miydi? Dil birliği olmayan bir ulusun devletinden ve ulusal politikalarından söz edilebilir miydi? Nitekim Atatürk'ün ölümünden sonra pek çok alanda ulusal politikalar bir kenara bırakılmış ve ülke parti politikalarıyla yönetilmeye başlanmıştır. Bugün gelinen noktada, Milli Savunma ve Dışişleri dışında ulusal politikaların varlığından söz edilmesi olanaksız görülmektedir.

Bir aymazlığa düşülüp, Türklerin Anadolu'yu çevreleyen denizlere vermiş oldukları adlar bir kenara bırakılmamış olsaydı; coğrafi yer adlarının yazılmasında devletlerin kullandıkları resmi adların yazılması uluslar arası bir kural olduğundan, bugünkü haritalardaki adlandırmanın yukarıdaki biçimde olması gerekecekti. Bu durum ise Türkiye için pek çok yönden çıkarlarına uygun bir adlandırma olacaktı. En azından Türkiye'nin uluslar arası ilişkilerinde, büyük etkisi olacak, büyük yararlar sağlayacaktı. Bu nedenle genç kuşak haritacıları, coğrafyacıları ve tarihçilerinin, hiç olmazsa bundan böyle doğru adları kullanmaya önem vermeleri ve özen göstermeleri, iyice araştırılıp, gerekçeleri ortaya konmadan, yıllarca kullanılmış öz Türkçe coğrafi adları değiştirmemelerinin gereğine inanılmaktadır.

“ Türk Milletinin dili Türkçe'dir. Her Türk dilini çok sever, yükseltmeye çalışır. Türk Milleti kendi milliyetini yapan her şeyin dili sayesinde muhafaza olunduğunu görüyor. Türk dili, Türk Milleti'nin kalbidir, zihnidir.”

M. Kemal Atatürk

KAYNAKLAR

- /1/ Atatürk, : Nutuk. Devrim Tarihi Enstitüsü. İstanbul 1952 Cilt II (s. 676, 754)
- /2/ Ahmet Vefik Paşa : Lehçe-i Osmanî. Tabhane-i Amire 1876 baskısının Prof. Dr. Recep Toparlı çevirisi, Ankara 2000
- /3/ Ali Nazima-Reşat : Mükemmel Türkçe Lügat, Şirket-i Mürettebiye Matbaası. İstanbul 1318
- /4/ : Cedit Atlas Tercümesi, Topkapı Sarayı Müzesi (Saray için hazırlanmış özel baskı) H.433 ve H.1213, İstanbul, Üsküdar 1803
- /5/ C. Mostras : Dictionnaire Géographique de L'empire Ottoman. St. Petesbourg 1873 basımından tıpkı basım. Pera Turizm, İstanbul 1995
- /6/ Cevat Ülkekul : Askeri Müze Jean Guerard Dünya Deniz Haritaları Atlası. Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı. İstanbul 2002
- /7/ : Dictionnaire Universal de la Langue Française, avec le Latin et l'etimologie, par D.E.D Boiste-quinzième édition, Révue et corrigée 1866
- /8/ : Encyclopaedia Britannica, Adictionary of Arts, Sciences, Literature and General Information. Eleventh Edition Volum I. Encyclopaedia Britannica Inc. Newyork 1910
- /9/ : The Encyclopedia Brittannica, 11th Edition, Volume I, (s.369) New York 1970
- /10/ : Encyclopédie, ou Dictionnaire Raisonne des Sciences, des Arts et des Métiers. Tom troisième Bern et Lausanne. MdCCLXXXI.(s.247)
- /11/ Fernand Braudel : La Méditerranée et le monde Méditerranéen à l'epoque de Philippe II çeviren M.Ali Kılıçbay (Akdeniz ve Akdeniz dünyası adıyla çevrilmiştir.) Cilt I (s.59). Eren yayıncılık İstanbul 1989
- /12/ Ferit Develioğlu : Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat. Aydın Yayınevi, Ankara 1996, 13. Baskı (s.898)
- /13/ : La Grande Larousse Encyclopédique, Libraire Larousse (4.Cilt), Paris 1961
- /14/ İbrahim Alaettin Gövsa : Resimli Yeni Lügat ve Ansiklopedi.
- /15/ : İslam Ansiklopedisi (s. 229,232, 233)
- /16/ Katip Çelebi : Tüfetü'l-Kibar Fi Esfari'l Bihar. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesindeki Revan 1192 numaralı özgün yazma.
- /17/ : Larousse du XXe siecle, publie sous la direction Paul Auge (Tome Troisiem Paris-Librairie Larouse-1928 Archiper
- /18/ : La Grande Encyclopedie Inventaire Raisonne des Sciences, des Lettres et des Arts. Paris, H. Lamirauett et Cie Editeurs. Tom Troisieme (s. 557, 677)
- /19/ Pars Tuğlacı : Okyanus Ansiklopedik Sözlük. Cem Yayınevi. İstanbul, 1980
- /20/ Piri Reis : Bahriye. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler 6605 numaralı özgün yazma. Transkripsiyon ve günümüz Türkiye Türkçesine çeviri Kaya Can
- /21/Sinan Çavuş : Süleymanname. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1608 numaralı özgün yazma. (s. 7a, 14a, 130 b)
- /22/ : Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri . III. Cilt (s. 17, 38, 40)